

Transnationella rörelser

GRÄNSLÖS NR 1 2012 | CENTRUM FÖR DANMARKSSTUDIER

ISSN 2001-4961

Transnationella rörelser

GRÄNSLØS NR 1 2012 | CENTRUM FÖR DANMARKSSTUDIER

GRÄNSLØS
TIDSKRIFT FÖR STUDIER AV ÖRESUNDSREGIONENS
HISTORIA, KULTUR OCH SAMHÄLLSLIV
ISSN 2001-4961

Centrum för Danmarksstudier (CfD), Lunds universitet, har i uppdrag att skapa nätverk och beforska frågor som rör Danmark, dansk-svenska relationer samt Öresundsregionen. Som ett led i detta arbete arrangeras årligen flera workshops till vilka forskare inbjuds att diskutera angelägna frågor, forskningsansatser och forskningsresultat.

Kunskapen om de frågor som behandlas sprids genom CfD:s bokserie samt genom tidskriften **Gränsløs**. **Tidskrift för studier av Öresundsregionens historia, kultur och samhällsliv**.

Tidskriften riktar sig till forskare, men vänder sig även till studenter, opinionsbildare och en allmänt intresserad allmänhet. Den är tematiskt uppbyggd vilket innebär att varje nummer kretsar kring en bestämd fråga. Gränsløs är tillgänglig via Centrum för Danmarksstudiers hemsida och är kvalitetsgranskad av ett redaktionsråd.

Temat för det första numret är **Transnationella rörelser** med fokus på sociala, politiska och religiösa rörelser samt populärkulturella uttrycksformer.

GRÄNSLØS
TIDSKRIFT FÖR STUDIER AV ÖRESUNDSREGIONENS
HISTORIA, KULTUR OCH SAMHÄLLSLIV
NR 1 2012

CENTRUM FÖR DANMARKSSTUDIER
LUNDS UNIVERSITET

[HTTP://LU.SE/DANMARKSSTUDIER](http://lu.se/danmarksstudier)

ANSVARIG UTGIVARE:
FREDRIK NILSSON

GRAFISK FORM:
MAGNUS GUDMUNDSSON

TRYCK:
MEDIA-TRYCK, LUNDS UNIVERSITET

ISSN 2001-4961

Innehållsförteckning

5 INTRODUKTION

Fredrik Nilsson

15 SPRÄNGNINGEN AV AMALTHEA

Fredrik Nilsson

31 I KÖPENHAMN VAR DEN FEMINISTISKA VÄRLDEN STÖRRE OCH MER SPÄNNANDE

Irene Andersson

41 TRANSNATIONELLA KONFLIKTREPERTOARER

Andrés Brink Pinto

53 ORGANISATIONER MELLAN DET GLOBALA, DET NATIONELLA OCH DET LOKALA

Hilma Holm

59 GUDS RIKE HAR INGA GRÄNSER

Johan A. Lundin

67 TRANSNATIONALE SOCIALE BEVÆGELSER OG NATIONALE KONFIGURATIONER

Sidsel Eriksen

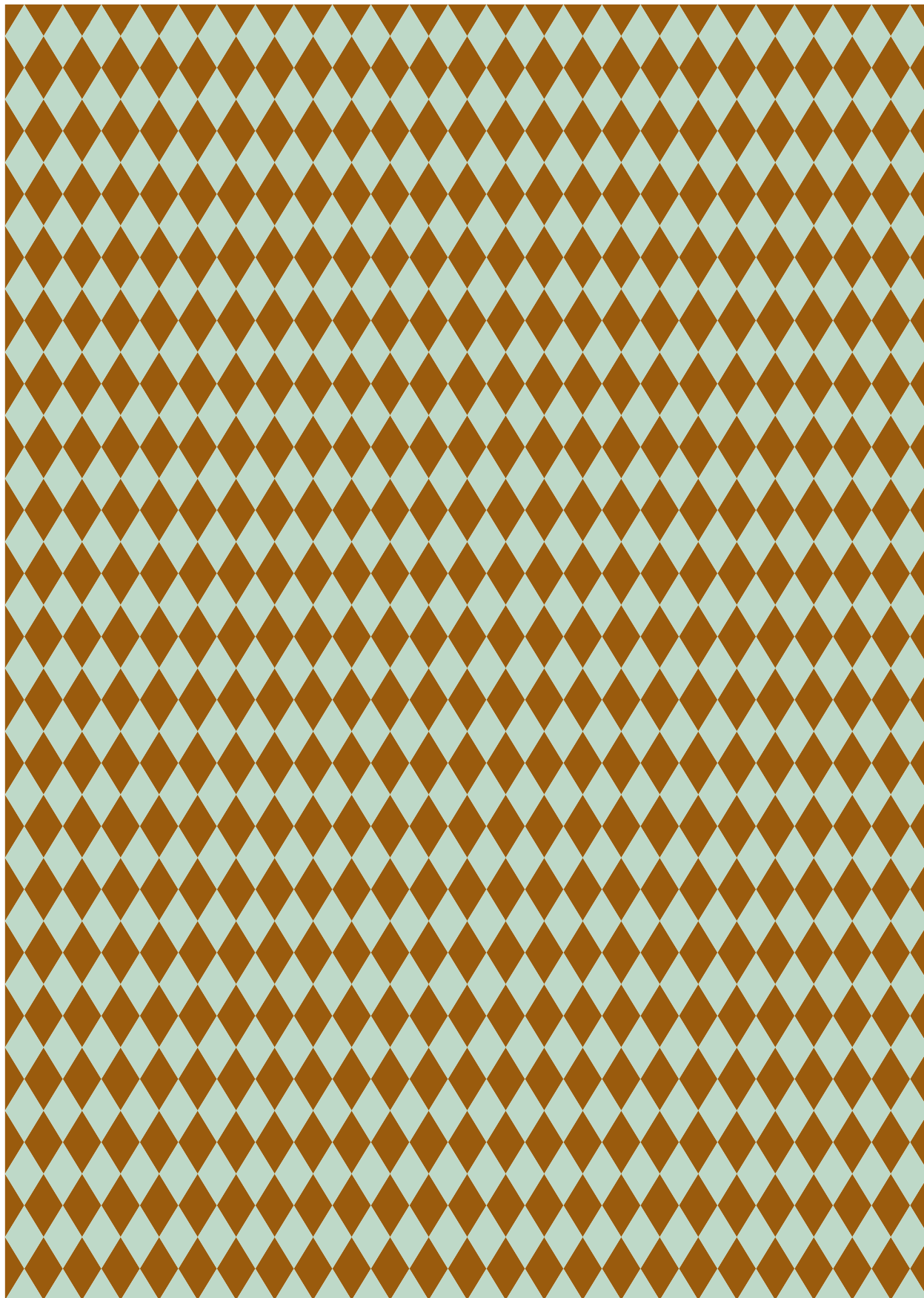
77 GRÆNSELØS HISTORIE

Flemming Mikkelsen

85 HIPHOPPENS GLOKALA PROCESSER

Susan Lindholm

91 FÖRFATTARPresentation

Introduktion

DEN TRANSNATIONELLA ÖRESUNDSREGIONEN

Fredrik Nilsson
professor i etnologi
Lunds universitet

Sedan diskussionerna om Öresundsregionen tog fart vid tiden kring millennieskiftet har transnationella processer stått i förgrunden i mängder av politiska visioner och debatter. Öresundsbronns betydelse kan i detta sammanhang inte överskattas. Med bron skulle transporthastigheten ökas – från en timme på vattnet till tio minuter över vattnet – vilket förväntades resultera i ett minskat avstånd mellan Danmark och Sverige. En snabbare överfart skulle bland annat generera en gemensam arbets- och bostadsmarknad, det skulle vara självklart att arbeta på en sida av sundet och bo på en annan (Nilsson 1999). Dessutom förmodades ett starkare samarbete utvecklas mellan universitet och högskolor i regionen, detta genom etableringen av det så kallade Öresundsuniversitet. Nya utbildningsmöjligheter skulle skapas, men även fler tillfällen för studenter att forma sociala nätverk på båda sidor av sundet. Samarbetet i universitetssfären skulle också leda till betydande vinster för den vetenskapliga forskningen: Genom tätare förbindelser mellan forskargrupper skulle Öresundsregionen utvecklas till en innovativ, kreativ miljö av hög internationell standard (t.ex. Törnqvist 1998, jfr även Berg & Sevón 2010). Till följd av dessa förändringar, bland flera andra, förväntades Öresundsregionen attrahera satsningar från stora, globala företag.

Vid tiden kring år 2000 var det huvudsakligen grupper med politiskt inflytande samt tillgång till media som skapade drömmarna eller visionerna om en framtida Öresundsregion (Ek 2003, även Falkheimer 2004). Men under 2000-talets inledande decennium kom detta visionära elitprojekt att följas av mer vardagliga transnationella processer. Människor lärde sig successivt att navigera i det regionala rummet, vilket bland annat innebar en förtrogenhet med två olika skatte- och försäkringssystem, en förmåga att hantera olika nationella vanor och förhållningsätt samt en uppmärksamhet på vilka ekonomiska fördelar en transnationell vardag kunde medföra. Etnologen Tom O'Dell (2002) har kallat dessa *regionauter*, individer eller grupper av individer som etablerade nya vanor med transnationella förtecken. För en del danskar utgjorde exempelvis priserna på den svenska bostadsmarknaden ett incitament till migration samtidigt som den danska arbetsmarknaden tycktes utöva dragningskraft på svenskar, inte minst ungdomar i lågbetalda serviceyrken (Löfgren & Nilsson 2010). För andra grupper var regionens transnationella karaktär både en möjlighet och ett problem. Till följd av olikheter avseende migrations- och flyktningpolitiken tvingades till exempel en del icke-etniska danska medborgare att flytta till Sverige, erfarenheter av ett liv i diaspora adderades därmed ytterligare en dimension (Hedetoft, Petersson & Sturfelt 2006, även Alsmark, Kallehave & Moldenhawer 2007).

Visionerna om Öresundsregionen kom således att förverkligas successivt, åtminstone i vissa avseenden. Det finns fortfarande mängder av så kallade gränshinder som anses försvåra eller försvaga integrationsprocessen, men det finns också transnationella processer som ännu inte har uppmärksammats i någon större utsträckning.

I detta nummer av Gränsløs närmar sig författarna transnationella praktiker i Öresundsområdet med särskilt fokus på sociala, politiska och religiösa rörelser samt populärkulturella uttrycksformer. Temat har valts eftersom de studier som gjorts av Öresundsregionen sällan fokuserar på sådana rörelser och skribenterna vill inspirera till mer forskning. Med hjälp av ett historiskt perspektiv påminns dessutom läsaren om att Öresundsområdet sedan länge varit en plats där sociala, politiska och religiösa rörelser möts, samverkar och i en del fall smälter samman. Men vad avses egentligen med transnationella processer? Studiet av transnationalism har haft en explosionsartad utveckling under de senaste decennierna och ambitionen härnäst är att ge en bred introduktion till fältet samtidigt som de enskilda bidragen i tidskriften relateras till detta.

NÅGRA HUVUDDRAG

Antropologen Steven Vertovec har definierat begreppet transnationalism som gränsoverskridande relationer, utbyten och sociala nätverk bland icke-statliga

aktörer: ”The collective attributes of such connections, their processes of formation and maintenance, and their wider implications are referred to broadly as ’transnationalism’” (Vertovec 2009:3). Enligt denna definition är således transnationella relationer, rörelser eller nätverk inte synonymt med globalisering i bred mening, transnationalism rymmer ett underifrånperspektiv på gränsoverskridande rörelser och processer (jfr Kennedy & Roudometof 2003:4).

Statsvetarna Joan DeBardeleben och Achim Hurrelmann (2011) argumenterar på ett snarlikt sätt och identifierar två huvudspår i studier av transnationalism. Det ena rymms huvudsakligen inom statsvetenskapen och inriktar sig på hur organisationer i det civila samhället (t.ex. lobbyister eller ideella föreningar) verkar för att påverka statliga aktörer och mellanstatliga processer. Det andra huvudspåret, med bas i ämnen såsom antropologi, etnologi, kulturgeografi och sociologi fokuserar globaliseringens effekter på identifikationsmönster, sociala nätverk, kulturella praktiker och gemenskaper. Här finner man forskning som, explicit eller implicit, utgår ifrån att globalisering – i förening med nya, snabba kommunikationsmöjligheter – destabiliserar alternativt förändrar traditionella, lokala gemenskaper och värdesystem (DeBardeleben & Hurrelmann 2011:4–5). I varierande utsträckning och på olika sätt kan samtliga bidrag i detta nummer av Gränsløs sägas vara relaterade till detta huvudspår.

TRANSNATIONALISM OCH SUBPOLITISKA PROCESSER

Forskning om transnationalism dominerades länge av migrations- eller diasporastudier (Kennedy & Roudometof 2003:2) och i föreliggande nummer av Gränsløs tangerar historikerna Flemming Mikkelsen och Johan Lundin diasporatemat. Den förre utgår från invandrarföreningar i Danmark i samtiden och den senare tar avstamp i *Frälsningsarméns* transnationella praktiker vid tiden kring sekelskiftet 1900. Sedan ett drygt decennium tillbaka har emellertid även intresset för sociala rörelser eller social aktivism ökat. Förändringen kan betraktas som en reaktion på politiska processer i samhället.

Under 1990-talet växte sig kritiken mot globaliseringens destruktiva eller hotfulla sidor allt starkare. Runt om i världen, men kanske med tyngdpunkt i västvärlden, formerades sociala rörelser som protesterade mot ökade ekonomiska och sociala problem. Miljöfrågan fick dessutom förnyad aktualitet och kring denna samlades också en mångfald av rörelser (t.ex. Thörn 2002, Zackariasson 2006). I samband med *Copenhagen Climate Conference (COP15)*, det stora klimatmötet som genomfördes år 2009, var till exempel olika sociala rörelser på plats för att manifesteras behovet av en globalt hållbar miljöpolitik (Damsholt & Löfgren 2010). Sådana rörelser kan förstås med utgångspunkt i sociologen Ulrich Becks diskussioner om riskgemenskaper och etableringen av det han benämner subpolitik.

Subpolitik innebär samhällsgestaltning underifrån [...] I själva verket kan historien, åtminstone inte de två senaste årtiondenas politiska idéhistoria, inte klara sig utan en historik över subpolitiken: Innehållet i in- och utrikespolitik, miljö- och teknikpolitik har huvudsakligen initierats underifrån och uppåt av freds-, kvinno- och miljörelser och åtminstone i målsättningarna (med)-utformats av dem. (Beck 1993/1996:145, se även Beck 1986/1996)

Politikernas blinda tilltro till framsteg och tillväxt samt negligeringen av ”ekologiska konsekvenser” mötte alltså ett allt intensivare motstånd i bredare samhällslager under 1900-talets senare del. Med denna bakgrund hävdar Beck att en ny samhällsform, en reflexiv modernitet, är på väg att bryta fram (1996:34). Signifikativt för denna reflexiva modernitet är att nya politiska konstellationer tar form och dessa befinner sig bortom den etablerade politikens parti-, klass- och nationstillhörighet. Ett exempel på denna subpolitik står som nämnts att finna i miljöfrågorna (se även Porta & Tarrow 2005, Tarrow 2005).

Fem av bidragen i föreliggande nummer av Gränslös knyter an till transnationalismens subpolitiska dimensioner. Historikern Irene Andersson belyser feminismens transnationella nätverk under 1970-talet med särskilt fokus på Sverige och Danmark. Historikern Andres Brink Pinto fäster blicken på formeringen av antirasistiska transnationella och translokala nätverk i Öresundsområdet under 1990-talet. Socialantropologen Hilma Holm diskuterar hur den franska organisationen *Attac* kom att utvecklas och organiseras i Sverige kring millennieskiftet. Men det finns även historiska exempel på subpolitiska processer. Etnologen Fredrik Nilsson studerar hur ungsocialistiska nätverk tog form i Öresundsområdet vid tiden kring sekelskiftet 1900. Även Flemming Mikkelsens bidrag diskuterar formeringsprocesser i socialistiska rörelser, men i hans bidrag syns ytterligare andra transnationella politiska organisationer under 1900-talets första hälft.

LIVSSTILAR, KULTURELLA UTTRYCKFORMER OCH LOKAL FÖRANKRING

Sociala rörelser kan karaktäriseras som ett uttryck för transnationalism underifrån, men transnationalism måste inte per automatik knytas till politiskt motstånd utan kan också handla om livsstilsfrågor och identifikationsprocesser (jfr Smith & Guarnizo 1998:19, 23). I post- eller senmodernt färgade studier betonas ofta att människor kontinuerligt reflekterar kring identitetsfrågor, varje individ förväntas rent av skapa och omskapa berättelsen om sig själv (t.ex. Giddens 1991/2002). Detta kan ske muntligt i mötet med andra, men berättelsen om jaget iscensätts eller materialiseras även med hjälp av kropp, kläder, symboler och andra kulturella uttrycksformer. Ingredienserna till detta ständigt pågående identitetsbygge hämtas

inte sällan från ett globalt flöde av varor och ideal.¹ Även musik kan utgöra en viktig beståndsdel i detta flöde. När exempelvis rockmusiken slog igenom under 1950-talet skapades grunden för en transnationell ungdomskultur, samma sak skedde då punken intog scenen ett par decennier senare (Horgby & Nilsson 2010).

I detta sammanhang brukar även postmoderna tankebanor som betonar såväl gränsers som identiteters flytande karaktär lyftas fram (Smith & Guarnizo 1998:4–5, jfr Lash & Friedman 1992, Featherstone, Lash & Robertson 1995). I en era av intensifierad globalisering (läs: 1900-talets slut) tycktes nämligen lokala handlingsmönster inte längre vara knutna till särskilda platser: Snabba, elektroniska kommunikationsteknologier hade skapat förutsättningar för etableringen av virtuella gemenskaper. Denna idé präglade även diskussionerna om det så kallade Informationsområdet (Kennedy & Roudometof 2003:8–11, jfr även Castells 2000 samt May 2002).² Allt fler studier av transnationalism problematiserar emellertid föreställningen om ett postmodernt, flytande eller flyktigt tillstånd.

Lokala platser har som det verkar inte blivit mindre viktiga, tvärtom, människors liv är fortsatt lokala – eller möjligtvis translokala – till sin karaktär (Kennedy & Roudometof 2003:24, se även Perkins & Thorns 2012:25). Statsvetaren Michael Smith och sociologen Luis Guarnizo betonar exempelvis att:

Transnationalism is a multifaceted, multi-local process. A main concern [...] is to discern how this process affects power relations, cultural constructions, economic, interactions, and, more generally, social organization of the level of the locality. (Smith & Guarnizo 1998:6)

Transnationella praktiker situeras alltså lokalt och befinner sig i ett dialektiskt förhållande till globala processer.³ I detta sammanhang brukar man tala om globalisering, dvs. globala flöden som formar och omformas av lokala rum, platser och gemenskaper (jfr Kennedy & Roudometof 2003:4–5, se även Robertson 1995). Ett par av bidragen i detta nummer av Gränslös tar direkt och indirekt upp denna tråd genom att visa hur transnationella rörelser färgas av såväl nationella som lokala förhållningssätt, traditioner och vanor. Med utgångspunkt i exemplet hiphop diskuterar historikern Susan Lindholm meningsskapande processer kring bland annat språkliga element i denna genre samt hur vissa ord och kulturellt betydelsefulla element i den amerikanska hiphoppen vävs in i en svensk respektive dansk hiphopkontext. Även historikern Johan Lundin kan sägas knyta an till frågan om hur kulturella uttrycksformer fylls med mening, men då med utgångspunkt i Frälsningsarméns transnationella praktiker och ritualer.

TRANSNATIONALISM – ETT NYTT FENOMEN?

Transnationalism omtalas emellanåt som ett nytt fenomen med kopplingar till en globalisering som möjliggjorts av nya, snabba kommunikationsmöjligheter. Idén om att transnationalism är ett nytt fenomen är dock omdebatterad och åtskilliga studier visar att transnationella flöden existerade långt före modern informationsteknologi. Flemming Mikkelsens exposé över olika transnationella rörelser i föreliggande nummer av Gränsløs förstärker denna bild ytterligare. Möjligtvis kan man tala om intensifierade transnationella processer under 1900-talets avslutande decennier till följd av en allt mer global ekonomi samt förekomsten av snabbare kommunikationsteknologier (t.ex. Smith & Guarnizo 1998:4, Vertovec 2009:3).

En orsak till att forskningen om transnationella flöden tenderar att omtalas som något nytt är nationalstaternas framväxt. Nationalismen betonade gränsdragningar och nationella identiteter, sådant som inte passade in i detta ideal marginaliserades (Kennedy & Roudometof 2003:2–3). I studier av Öresundsregionen har historikern Hanne Sanders konstaterat att den historiska forskningen också påverkats av detta. Sanders menar att historiker oftast låtit nationalstatens gränser begränsa forskningsansatser och frågor (t.ex. 2006:59). Frågan om transnationalitet var emellertid föremål för en intensiv debatt inom det svenska historievetenskapliga fältet för några år sedan. Ett återkommande argument i debatten var att det så kallade ”nationella paradigmet” i större utsträckning borde kompletteras med globala, internationella och transnationella perspektiv (Eklöf Amirell 2008, Müller & Rydén 2009, Torstendahl 2009a, 2009b och Neunsinger 2010).

Föreliggande nummer av Gränsløs knyter an till denna debatt och det övergripande fältet kring transnationalism genom att huvudsakligen fokusera på sociala, politiska och religiösa rörelser samt populärkulturella uttrycksformer i Öresundsregionen. Grundläggande för samtliga bidrag är en förståelse av transnationalism eller transnationella processer som en mångfacetterad, men även lokalt eller translokalt baserad process. Bidragen eftersträvar därvidlag att belysa respektive väcka frågor kring transnationalismens mikropraktiker samt hur dessa påverkar social, religiös och politisk organisering.

DISPOSITION

Detta första nummer av Gränsløs inleds med fyra artiklar som fokuserar på sociala och politiska rörelser i Öresundsområdet. I det inledande bidraget reflekterar Fredrik Nilsson kring ungsocialismens transnationella karaktär vid tiden kring sekelskiftet 1900 samt den unge danske socialisten Andreas Fritzners inblandning i sprängningen av *Amalthea* i Malmö hamn 1908. Därefter följer Irene Anderssons

diskussion av gränsöverskridande feministiska nätverk i Sverige och Danmark under 1970-talet. Anderssons bidrag visar bland annat hur olikheter bidrog till att skapa dynamik och nyfikenhet för vad som fanns på andra sidan gränsen, men bidraget kan också betraktas som ett förslag till mer forskning om ett hittills bortglömt fält. Andres Brink Pinto för oss ytterligare ett par decennier framåt i tiden, nämligen till formeringen av 1990-talets starka antirasistiska nätverk. Med utgångspunkt i konflikterna kring firandet av Karl XII i Lund belyser han samverkan mellan antirasistiska grupperingar i Sverige och Danmark, men visar samtidigt att även rasister och polis samverkade över nationsgränsen. Den första delen avslutas med Hilma Holms diskussion av hur den franska Attacrörelsen kom att organiseras i Sverige. Holm belyser huvudsakligen dialektiken mellan nationella traditioner och transnationella (globala) rörelser, men uppmanar även till komparativ svensk–dansk forskning om transnationella rörelserns hybrida organisationsformer.

I de två därpå följande bidragen diskuteras transnationella aspekter i religiösa rörelser, men med olika målsättningar. Johan Lundin lyfter fram Frälsningsarmén som ett exempel på en religiös rörelse som i stor utsträckning präglades av gränsöverskridande praktiker. Med sitt bidrag vill Lundin synliggöra hur nätverk, relationer och kontakter etablerades mellan den svenska respektive danska Frälsningsarmén. Men han vill dessutom väcka frågor rörande relationen transnationalism–religion, vilket enligt Lundin allt för sällan sker. Sidsel Eriksens bidrag syftar också till att väcka intresse för nya frågor, men hennes bidrag är framför allt metodologiskt. Eriksen menar att sociala rörelser, eller *social movements*, är ett analytiskt perspektiv som bör användas för att undersöka all folklig mobilisering underifrån. Detta istället för begreppen *folkelig bevægelse* respektive *folkrörelser* som tenderar att osynliggöra en stor mängd andra rörelser och därmed också försvåra möjligheten att bedriva transnationell, komparativ forskning. Eriksen använder exempel som bland annat hämtas från forskning om religiösa rörelser i Sverige och Danmark.

Gränsløs avslutas med två bidrag av olika karaktär. Flemming Mikkelsen visar, med exempel hämtade från några olika forskningsprojekt han medverkat i, att globalisering, internationalisering och transnationalism alltid har varit en viktig del av samhället. Susan Lindholm visar hur studiet av hiphopkulturen väcker frågor om glokala processer i den multietniska Öresundsregionen.

SLUTNOTER

- 1 När symboler, identitetsmarkörer och olika kulturella uttrycksformer överskrider gränser omtalas detta inte sällan i termer av ”syncretism, creolization, bricolage, cultural translation, and hybridity” (Vertovec 2009:7).
- 2 Föreställningen om flyktighet förstärktes genom att diskussioner om transnationalism (och globalisering) i regel vilade på ett kulturbegrepp som betonade förändring och förhandling istället för stabilitet.
- 3 Även Steven Vertovec lyfter fram ”reconstruction of place or locality” som en viktig beståndsdel i transnationalismen (Vertovec 2009:12).

LITTERATURFÖRTECKNING

- Alsmark, Gunnar, Kallehave, Tina & Moldenhawer, Bolette (red.) 2007: *Migration och tillhörighet. Inklusions- och exklusionsprocesser i Skandinavien*. Göteborg: Makadam.
- Beck, Ulrich 1986/1996: *Risk Society. Towards a new Modernity*. London: Sage.
- Beck, Ulrich 1993/1996: *Att uppfinna det politiska. Bidrag till en teori om reflexiv modernisering*. Göteborg: Daidalos.
- Berg, Per Olof & Sevón, Guje 2010: ”Öresundsregionen – finns den?”. I: Löfgren, Orvar & Nilsson, Fredrik (red.): *Regionauterna – Öresundsregionen från vision till vardag*. Göteborg: Makadam.
- Castells, Manuel 2000: *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band 1. Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg: Daidalos.
- Damsholt, Tine & Löfgren, Orvar (red.) 2010: CO2. *The Greening of a Region*. ETN. Etnologisk skiftserie, 2010:7.
- DeBardeleben, Joan & Hurrelman, Achim (red.) 2011: *Transnational Europe. Promise, Paradox, Limits*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Ek, Richard 2003: *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytmer*. Diss. Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi. Lunds universitet.
- Eklöf Amirel, Stefan 2008: ”Den världshistoriska vändningen. Möjligheter och problem i relation till svensk historisk forskning”. *Historisk tidskrift*. Stockholm: Svenska historiska föreningen, 2008:4.
- Falkheimer, Jesper 2004: *Att gestalt en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*. Göteborg: Makadam.
- Featherstone, Mike, Lash, Scott & Robertson, Roland (red.): *Global Modernities*. London: Sage.
- Giddens, Anthony 1991/2002: *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Hedetoft, Ulf, Petersson, Bo & Sturfelt, Lina (red.) 2006: *Bortom stereotyperna. Invandrare och integration i Danmark och Sverige*. Göteborg: Makadam.
- Horgby, Björn & Nilsson, Fredrik (red.) 2010: *Rockin' the Borders. Rock Music and Social, Cultural and Political Change*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Kennedy, Paul & Roudometof, Victor (red.) 2002/2003: ”Transnationalism in a global age”. I: *Communities Across Borders. New Immigrants and Transnational Cultures*. Abingdon: Taylor & Francis Books.
- Lash, Scott & Friedman, Jonathan (red.) 1992: *Modernity and Identity*. Oxford: Blackwell.
- Löfgren, Orvar & Nilsson, Fredrik (red.) 2010: *Regionauterna – Öresundsregionen från vision till vardag*. Göteborg: Makadam.
- May, Christopher 2002: *The Information Society. A Sceptical View*. Cambridge: Polity.
- Müller, Leos & Rydén, Göran 2009: ”Nationell, transnationell eller global historia? Replik till Stefan Eklöf Amirell och Rolf Torstendahl”. *Historisk tidskrift*. Stockholm: Svenska historiska föreningen, 2009:4.
- Neunsinger, Silke 2010: ”Cross-over! Om komparationer, transferanalyser, histoire croisée och den metodologiska nationalismens problem”. *Historisk tidskrift*. Stockholm: Svenska historiska föreningen, 2010:1.
- Nilsson, Fredrik 1999: *När en timme blir tio minuter. En studie av förväntan inför Öresundsbron*. Lund: Historiska Media.
- O'Dell, Tom 2002: ”Regionauterna”. I: Berg, Per Olof, Linde-Laursen, Anders & Löfgren, Orvar (red.): *Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*. Lund: Studentlitteratur.
- Perkins, Harvey C. & Thorns, David C. 2012: *Place, Identity and Everyday Life in a Globalizing World*. Houndmills: Palgrave MacMillan.
- Porta, Donatella della & Tarrow, Sidney 2005: *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Portes, Alejandro, Guarnizo, Luis E. & Landolt, Patricia 1999: ”The Study of Transnationalism. Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field”. I: *Ethnic and Racial Studies. Volume 22, Number 2*.
- Robertson, Roland 1995: ”Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity”. I: Featherstone, Mike, Lash, Scott & Robertson, Roland (red.): *Global Modernities*. London: Sage.
- Sanders, Hanne 2006: *Nyfiken på Danmark – klokare på Sverige*. Göteborg: Makadam.
- Smith, Michael Peter & Guarnizo, Luis 1998: *Transnationalism from Below. Comparative Urban and Community Research. Vol. 6*. New Brunswick: Transaction Publishers.

- Tarrow, Sidney 2005: *The New Transnational Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thörn, Håkan 2002: *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.
- Torstendahl, Rolf 2009a: "Idén om global historia och den transnationella trenden". *Historisk tidskrift*. Stockholm: Svenska historiska föreningen, 2009:2.
- Torstendahl, Rolf 2009b: "Transnationell eller global. Slutreplik till Stefan Eklöf Amirell". *Historisk tidskrift*. Stockholm: Svenska historiska föreningen, 2009:2.
- Törnqvist, Gunnar 1998: "Att skapa en Öresundsregion. Utmaningar och problembilder". I: Skärbäck, Erik (red): *Hur en region nybildas. Öresundssymposium 98*. Öresundsuniversitetet.
- Vertovec, Steven 2009: *Transnationalism*. London: Routledge.
- Zackariasson, Maria 2006: *Viljan att förändra världen. Politiskt engagemang hos unga i den globala rättviserörelsen*. Umeå: Boréa.

Sprängningen av Amalthea

TRANSNATIONELLA NÄTVERK OCH REGIONAL INTEGRATION

Fredrik Nilsson
 Professor i etnologi
 Lunds universitet

INTRODUKTION

I diskussioner om Öresundsregionen anses ökad vardaglig interaktion mellan danskar och svenskar vara en förutsättning för varaktig regional integration. Vardagen ska färgas av transnationella möten i bostadsområden, i skolor, i affärer och på arbetsplatser. Mer sällan talar man om samverkan mellan radikala, kanske revolutionära politiska rörelser som element i transnationella integrationsprocesser. Historiskt sett saknas det emellertid inte exempel på att just sådana rörelser bidragit till en intensifiering av regionala processer och formering av ett transnationellt rum i Öresundsregionen. Den radikala studentskandinavismen vid 1800-talets mitt kan nämnas i detta sammanhang (Nilsson 2000), men även ungsocialismen vid tiden kring sekelskiftet 1900 förtjänar att lyftas fram. Jag har undersökt denna rörelse tidigare (Nilsson 2007) och syftet med föreliggande studie är att söka efter ledtrådar som kan förklara den danske ungsocialisten Andreas Fritzners engagemang i sprängningen av *Amalthea* 1908. Genom att fokusera på Fritznern är det min målsättning att fördjupa kunskapen om det radikala, transnationella rum som ungsocialisterna etablerade under 1900-talets inledande decennium. Jag inspireras sålunda av ett perspektiv på transnationalism som betonar att trans-

nationella rörelser vilar på konkreta mikropraktiker samt att transnationalitet bidrar till formering av en slags (sub)politiska rum (jfr Beck 1993/1996, Tarrow 2005, Vertovec 2009:10).

FRITZNER OCH SPRÄNGNINGEN AV AMALTHEA

Strejker, konflikter och våldsamma sammandrabbningar mellan polis, strejkande arbetare och strejkbrytare var – i såväl Danmark som Sverige – ett återkommande fenomen under 1900-talets inledande decennium (t.ex. Uhlén 1949, Christiansen 1992). I Sverige nådde konflikterna en våldsam kulmination natten mellan den 11 och 12 juli, 1908, då Amalthea sprängdes.

Några minuter över kl. 2 i natt förövades ett attentat mot det i varvsbassängen här liggande logementsfartyget Amalthea, där för närvarande ett 80-tal engelska arbetsvilliga äro inlogerade. Attentatet har utförts så att en person i en roddbåt nalkats Amalthea [...] Efter några minuter hördes en stark knall, som t.o.m. hördes på polisvaktkontoret uppe i staden. Ombord uppstod en fruktansvärd förvirring. Det visade sig att en av engelsmännen genast avlidit ... (*Arbetet* 13/7 1908)

Engelska strejkbrytare, eller arbetsvilliga som de kallades i tidningen *Arbetet*, hade logerats ombord på skeppet Amalthea i Malmö hamn. Under natten rodde

Amalthea efter sprängningen. Foto: Arbetarrörelsens arkiv, Landskrona.

ungsocialisten Anton Nilson ut till skeppet och apterade en sprängladdning på dess utsida. När sprängladdningen detonerade avled en strejkbrytare och flera andra skadades. Nilson greps dagen därpå och blev, tillsammans med ungsocialisterna Algot Rosberg och Alfred Stern, åtalad för mord respektive medhjälp till mord. De dömdes till hårda straff: Nilson och Rosberg dömdes till döden för mord och mordbrand, Stern till livstids straffarbete för medhjälp till mord. Dödsstraffen omvandlades senare till livstidsstraff, men efter massiva protester och manifestationer på olika håll i världen frigavs de 1917.¹

Några dagar efter sprängningen av Amalthea begav sig Andreas Fritzner till Sverige med målsättningen att värva prenumeranter till den radikala danska tidningen *Socialistisk Arbejderblad*. Fritzner greps emellertid för lösdriveri och tämligen omgående fann polisen spår som band honom till sprängningen av Amalthea.

Andreas Fritzner fotograferad av polisen efter gripandet.
Foto: Kriminalpolisen i Malmö, Malmö stadsarkiv.

Fritzner var nämligen bekant med Rosberg och polisens efterforskningar visade att han hade köpt den stubintråd som användes till sprängladdningen. Rosberg hade sökt upp Fritzner i Köpenhamn lördagen den 4 juli och frågat honom om hjälp att köpa ”sju eller åtta alnar stubintråd i en fyrverkeriaffär”.² I domstolsprotokollen framgår det att Rosberg och Fritzner först hade prövat stubintråden i Botaniska parken i Köpenhamn samt att de sedan hade inhandlat ytterligare några alnar. Efter det att inköpen hade gjorts och testerna genomförts tillbringades ”kvällen i en socialistisk klubb, benämnd ’Karl Marx’”. Rosberg hade övernattnat i Fritzners lägenhet och dagen därpå återvänt till Malmö med stubintråden dagen efter.³

Eftersom Fritzner köpt stubintråden ville åklagaren fälla honom för mord och mordförsök, men under rättegången hävdade Fritzner att han inte hade någon kännedom om vad stubintråden skulle användas till.⁴ Åklagaren fann påståendet orimligt med hänvisning till att han var ungsocialist. Dessutom, fortsatte åklagaren, visste Fritzner att en dynamitstöld hade ägt rum utanför Malmö någon tid före attentatet. Men eftersom varken Rosberg eller Nilson nämnde något om Fritzners inblandning frikändes han (jfr Petersen 1973:54–59).⁵

Efter att ha släppts ur fängelset i Malmö återvände Fritzner till Köpenhamn och omedelbart smiddes nya planer. Inspirerad av ryska revolutionärer bosatta i Köpenhamn planerade Fritzner att befria fångarna från fängelset i Malmö: ”Jeg havde jo siddet i det samme fængsel og kunne levere tegninger over hele fængslet.”⁶ Tanken var att Amalthea-männen skulle föras till Danmark där de med hjälp av den danske proletärdiktaren Johan Skjoldborg skulle gömmas. Några dagar innan planen skulle sättas i verket flyttades emellertid fångarna plötsligt från Öresundsområdet till Karlskrona och därmed gick planen om intet.

Andreas Fritzner var alltså involverad i sprängningen av Amalthea och med tanke på planerna att frita fångarna så förefaller han även ha varit starkt engagerad i de så kallade Amaltheamännens fortsatta öde. Detta väcker ett par frågor; varför var Fritzner villig att hjälpa till med förberedelserna? och; varför var han beredd att frita fångarna?

EN EXTREM TID

Attentatet mot Amalthea var en extrem handling som i viss utsträckning kan förstås med utgångspunkt i samtidens sociala, ekonomiska och politiska problem. Fattigdomen och nöden var stor bland många arbetare, vilket – i förening med att demokratiska spelregler inte hade införts fullt ut – skapade frustration och ilska. Konflikterna på arbetsmarknaden var följaktligen hårda och inte sällan våldsamma. Dessutom var det en tid där såväl radikala ungsocialister som makt-havare förberedde sig för än mer våldsamma sammandrabbningar, kanske rent av revolution. Någon tid efter attentatet förutspådde till exempel den framträdande svenske ungsocialisten Albert Jensen följande framtidsscenario.

När skall hatet hos slaven bliva så starkt att det slår ut i lysande flammor, och när skall känslan av förödmjukelse bli så stor att den kommer slavarna att råta på ryggen? [...] Jättekonflikter måste komma ty de äro en produkt av utvecklingen själv och kunna därför icke avlägsnas eller undanröjas. Tvärtom komma de att få allt jättelikare dimensioner och allt våldsammare karaktär. De äro ingenting annat än förelöpare till den slutliga sociala uppgörelsen, den kommande revolutionen. (*Brand* 1/8 1908)

Profetian publicerades i *Brand*, de svenska ungsocialisternas tidning. Attentatet mot Amalthea uppfattade Jensen också som en reaktion på arbetarnas utsatthet: ”Och dock är denna bomb ingenting annat än ett helt naturligt svar – man må gilla det eller ej – på ett oerhört reaktionärt tryck” (*Brand* 8/8 1908). På ett liknande sätt resonerade Andreas Fritzner i en artikel i *Ny Tid*, den danska ungsocialismens främsta organ, då domarna fallit.

Saa kom dødsdommen over Rosberg og Nilsson, og for øjeblikket triumferer overklassen over deres pyrhus-sejr. Nu maa man vente og se arbejdernes svar herpaa, som vil blive ualmindeligt føleligt for overklassen, thi naar nogle fængselsstraffe og en lockout kan bevirke et attentat, hvor meget mere saa ikke to dødsdomme? (*Ny Tid* nr 6 1908)

Ungsocialister på båda sidor om gränsen förenades sålunda av en revolutionär samhällssyn, men ytterligare en uppfattning var gemensam. Samarbete över nationsgränsen ansågs nödvändigt för att motverka kapitalism och nationalism.

Under 1800-talets senare del växte nationalismen sig stark i Europa. En nation ansågs bestå av ett folk som talade ett gemensamt språk, men som även bar på en gemensam kultur och historia. Denna språkliga, kulturella och historiska gemenskap utgjorde grunden för en nationell identitet (jfr Anderson 1991, Sörlin 2004:260–264). Föreställningen om en nationell identitet var intimt kopplad till territoriet, till marken och landskapet. Fosterlandet var något den enskilde individen genom födsel ansågs vara organiskt sammanbunden med. Fosterlandet var därmed något man borde älska likt en familjemedlem (jfr Damsholt 1999, 2000). Denna intima koppling mellan individ och territorium främjade gemenskap inom nationens gränser, men skapade även rädsla och aggression utåt. Fosterlandet behövde försvaras mot utifrån kommande hot, fosterlandet behövde en armé. Arméer hade förvisso ställts på benen även tidigare, men nationalismen medförde en tanke om att folket skulle försvara gränsen, inte inhyrda legoknektar eller yrkessoldater. Medborgarna blev därmed värnpliktiga och nationalism kom att sammantvinnas med militarisering (jfr Törnquist 2002:13–15).

Samtidigt som nationalismen framstod som en självklar och naturlig referenspunkt, åtminstone i det politiska samtalet, formerades emellertid motkrafter. Under 1880-talet växte en stark internationell fredsrörelse fram (Ericson 1999:36) och vid tiden kring sekelskiftet blev det också allt vanligare att nationalismen ifrågasattes runt om i Europa. Politiska grupper på vänsterkanten ansåg att klass-tillhörighet gav upphov till erfarenheter och gemenskaper som inte var begränsade till enskilda nationer. Klassidentitet hamnade därmed i konflikt med nationell identitet (Berggren 1995:54, 76–86, Christiansen 1992:531–532) vilket innebar

att även militarismen blev föremål för kritik. Både Albert Jensen och Andreas Fritzner hade sedan tidigare verkat i enlighet med denna övertygelse.

ANTIMILITARISMEN TAR FORM ...

Albert Jensen deltog i bildandet av *Landskrona Socialistiska Ungdomsklubb* 1898 och representerade klubben då *Socialistiska Ungdomsförbundet (SUF)* höll sin första kongress i Norrköping 1899. Samma år skickades han som SUF:s representant till ett socialistiskt möte i Köpenhamn (Fernström 1950:159).⁷ Under de följande åren arbetade han målmedvetet för att etablera kontakter med socialistiska ungdomsmiljöer i Danmark.⁸

I januari 1902 arrangerade den socialdemokratiska klubben i Köpenhamn ett möte i festsalen på Folkets Hus och Jensen var inbjuden som talare (Brand nr 2 1902). I juli arrangerades åter ett ungsocialistiskt möte med deltagare från båda sidor av sundet, denna gång i Folkets Park i Malmö. Under mötet i Malmö talade Jensen om behovet av antimilitarism och kritiserade såväl fosterlandskärlek som patriotism: ”Mänskligheten kunde icke påräkna fred förrän folken sjelf icke längre lät förleda sig af vackra fraser om fosterlandskärlek och patriotism, utan nekade att nedslakta sina klassbröder af annan nationalitet” (Brand nr 7 1902). Det var inte första gången som Albert Jensen kritiserade militarism och patriotism.

Under våren hade Jensen använt Brand som en plattform för intensiv propaganda mot militarism och patriotism, mot de gränser som kapitalismen försökte resa mellan folken (Nilsson 2007). I april hade han dessutom författat det antimilitaristiska uppropet *Du unge militär*. I uppropet stod det bland annat att: ”Man har tutat dig i öronen vackra fraser, fraser om att du skall försvara ditt fosterland.” Men, fortsatte Jensen: ”Ditt fosterland är inte ditt.” Budskapet var att kapitalisterna hade lagt beslag på fosterlandet och att militären skulle vändas mot arbetarna i en hårdnande klasskamp: ”Det är icke mot de yttre fienderna man klädt dig i lysande skal och gifvit dig ett mordredskap i händerna, det är mot de inre, det är mot underklassen.” Den unge militären uppmanades därför att komma ihåg sitt ursprung.

Den kula du på order sänder ut mot arbetarskaran, är som riktad mot ditt eget bröst [...] Kom ihåg, du unge militär, du kött af folkets kött, du arbetarson, som stuckits in i slagtarled för att göra dina herrars verk; göra det verk, som de ej kunna, kom ihåg ditt ursprung. Glöm icke din pligt mot mödans barn, mot den klass du själf tillhör! Blif icke mördare af din egen frihet.⁹

Grundtanken i ungsocialisternas kritik var att arbetaren inte hade någon anledning att försvara en nation som han inte hade något politiskt inflytande över: Vad fanns det för anledning att försvara en symbolisk gemenskap – fosterlandet – när fosterlandets politiska och ekonomiska struktur var djupt orättvis, när fosterlandet inte gav något tillbaka?

Med tal och artiklar i Brand bidrog Jensen till en radikaliserings av den ungsocialistiska rörelsen, inte bara i Sverige utan även i Danmark. År 1903 publicerades nämligen ett antimilitaristiskt upprop i Köpenhamn vars innehåll påminde om Jensens argumentation.

... OCH FÅR FÄSTE I KÖPENHAMN

Våren 1903 skrev typografen Viggo Christensen det första danska uppropet mot militarismen. I uppropet, som översattes och publicerades i Brand, ställde Christensen en rad frågor till folket:

Ja, hvarför skola ni vara så lydiga, att ni på kommando kunna utföra hvilken som helst handling? Måne det icke skulle vara för det man vet, att ni, unga arbetare, icke skola komma i kamp mot edra verkliga fiender, utan mot edra egna klassbröder af hvilken nation de än må vara? (översatt i Brand nr 5 1903)

Uppfattningen att militären var ett instrument som skulle vändas mot arbetarna var i det närmaste identisk med Jensens uppmaning till eftertanke i *Du unge militär*. I likhet med Jensen ansåg Christensen dessutom att kapitalisterna försökte dölja sina klass-specifika intressen bakom vackra fraser om fosterlandskärlek, men att arbetarna hade möjlighet att förändra situationen:

Unga arbetare, varen därför med om att rifva masken af kapitalisternas fosterlandskärlek, ty den sortens fosterlandskärlek ha vi ingen användning för. Låtom oss obarmhärtigt sönderslita dessa gamla fraser och nyktert se verkligheten i ögonen. (översatt i Brand nr 5 1903)

Antimilitarismen blev sålunda ett centralt element även i den socialistiska ungdomsmiljön i Danmark (Sørensen 1979:4, Grelle 1984:172–173) och utgjorde därmed ett väsentligt element i formeringen av ett transnationellt rum i Öresundsregionen. När *Socialistisk Ungdomsförbund* bildades 1904 intensifierades arbetet ytterligare och senare samma år beslutades att förbundet skulle publicera en egen tidning, *Ny Tid*.¹⁰ Denna tidning skulle inta en central roll i den antimilitaristiska kampen. I slutet av 1906 publicerades till exempel ett extranummer som helt

ägnades åt antimilitaristisk agitation. Extranumret väckte stor uppmärksamhet och Andreas Fritzner trädde i samband med detta fram som nyckelaktör i den ungsocialistiska rörelsen.

FRITZNER TRÄDER FRAM

Det antimilitaristiska extranumret spreds på olika platser i Köpenhamn, särskilda insatser gjordes dessutom för att nå soldaterna på stadens kaserner. Myndigheterna reagerade starkt på detta tilltag, extranumret beslagtogs och de som hade distribuerat tidningen åtalades. Fritzner tillhörde denna grupp. Innan domarna föll i detta mål¹¹ deltog Fritzner i ytterligare en aktion. I januari 1907 lät den *Ungsocialistiske Agitationskomité* i Köpenhamn trycka upppropet *Et ord fra de unge Socialister*. Fritzner stod som författare till upppropet och ställde sig förstas kritisk till åtalet, men upppropet var även antimilitaristiskt.

Du unge Soldat! Naar vi henvender os til dig, er det for at faa dig til at være med i denne bevægelse haabende at du endnu ikke har glemt, at du er Arbejder og derfor har interesser sammen med os. Vil du være med, daa kan du udføre et stort stykke arbejde, mens du er soldat. Du kan undergrave disciplinen og autoritetsfølsen i hæren og du kan agitere blandt dine kammerater for antimilitarismen og socialismen.¹²

I likhet med Ny Tids antimilitaristiska extranummer delades Fritzners uppprop ut på kasernerna: ”Uddelingen fant sted ved og i kasernerne, idet flere agitatorer udgav sig for agenter i pudsepomade, og vagten viste dem rundt på opholds- og belægningsstuer, og det var dem derfor en let sag at uddele opraabene til soldaterne” (Ny Tid nr 3 1907). Kanske tyckte kommandanten i ”Kjøbenhavn og Citadellet Frederikshavn” och en ansvarig för 1:a ”Bataillon Kastellet” att det hade varit allt för enkelt för ungsocialisterna att distribuera upppropet. I två skrivelser bad de åtminstone polisen postera konstaplar på strategiska platser i syfte att förhindra en upprepning.¹³ Om det var på grund av militärens begäran om hjälp eller inte är osäkert, men flera ungsocialister – däribland Fritzner – greps återigen av polisen.

Nedenstaaende personer blev [...] indbragte til stationen fordi de [...] uddelt opraab i lukkede konvolutter til de indkaldte soldater: 1. Journalist Sofus Rasmussen fødd i Helsing d. 7/6 1874 [...] funden i besiddelse af 1 exemplar af opraabet. 2. Smedsv. Andreas Ørsted Johansen Fritzner fødd i Kph d. 31/1 1887, 28 exemplar af opraabet.¹⁴

Ytterligare några ungsocialister fördes till stationen, men ingen var lika känd som Sofus Rasmussen. Han var välkänd i socialist- och anarkistkretsar, bland annat i egenskap av redaktör för tidningen *Skorpionen*.¹⁵ Det var alltså i celebret sällskap som smedlärningen Fritzner rörde sig, men han var inte en bifigur.

Fritzner åtalades för upppropet och dömdes till tjugo dagars fängelse på vatten och bröd (Ny Tid nr 14 1907), eftersom han dessutom stod åtalad för sin delaktighet i distributionen av Ny Tids antimilitaristiska extranummer förlängdes straffet med ytterligare tio dagar. Innan straffet skulle avtjänas hade han emellertid möjlighet att fortsätta verka för förändring. I protokoll från Socialistisk Ungdomsforbund i Köpenhamn framgår det att Fritzner talade på flera möten under 1907.¹⁶ I polisens material finns också ett beslagttaget annonsblad som kallar till ett protestmöte riktat mot domarna i Ny Tid-målet.¹⁷ När Højeste Ret hade meddelat domarna organiserade nämligen den ungsocialistiska föreningen i Köpenhamn ett offentligt möte där Fritzner, tillsammans med några dömda kamrater, skulle tala. En polisspion var på plats och genom hans rapport får vi en uppfattning om Fritzners syn på rörelsen: ”Han [Fritzner] glædede sig over Pressens omtale af dommen, der sikkert fremmede Bevægelsen istedet for at hindre den”.¹⁸ Fritzner menade alltså att domarna mot ungsocialisterna var bra reklam för rörelsen, men han hade också understrukit att ungsocialismen inte bara var ”en antimilitaristisk, men ogsaa en antinational Bevægelse”.

När Fritzner tystnade lämnades ordet över till ytterligare några talare, men i slutet av mötet tog Fritzner åter till orda.

Derefter talte Andr. Fritzner paany. Han havde nu lagt mærke til os og syntes, vi var meget pæne mennesker; og naar han havde afsonet sin straf, vilde han søge plads som politibetjent, slikke spyt for magthaverne, faa et baand i knaphullet, en vældig have osv. Tilhørerne blev meget begejstrede herover.¹⁹

Uppenbarligen var Fritzner ironisk, men förmodligen också ganska upprörd över hur ungsocialisterna behandlades av makthavare och polis.

Under detta tämligen turbulenta år reste Fritzner till Sverige. Enligt minnesberättelsen arbetade han i Malmö i januari och besökte även en känd mötesplats för ungsocialisterna – *Café Utposten*. Det var i denna miljö han lärde att känna Algot Rosberg och möjligtvis även Anton Nilson.²⁰ De skulle återses året därpå. När Fritzner åter var en fri man, i början 1908, visade han nämligen, i likhet med den radikala ledningen av Socialistisk Ungdomsforbund, inga tecken på en försvagad kampvilja. Tvärtom, agitationen mot militarism och nationalism trappades upp ytterligare under den första delen av 1908.

Café Utposten. Foto: Arbetarrörelsens arkiv, Landskrona.

”NATIONALITET OCH LANDEGRÆNSER ER OS LIGEGYLDIGE”

Socialistisk Ungdomsforbunds Centralafdeling genomförde i slutet av januari 1908 ett möte där Christian Christensen med stor frenesi agiterade för att förbundet på kongressen i april borde anta en tydlig antimilitaristisk hållning.²¹ Efter viss diskussion enades centralavdelningen om en resolution som innebar att SUF förklarade sig vara en antimilitaristisk organisation med en tydlig udd riktad mot nationalismen.

Den nuværende på uretfærdighed grundede samfundsorden er uløselig samman-knyttet med militarismen, derfor vil vi bekæmpe militarismen i hvilken form den end fremtræder [...] Vi vil bekæmpe militarismens bestræbelser for at opelske en patriotisk og nationalistisk tankegang i ungdomen. Nationalitet och landegrænser er os ligegyldige.

I kampen mot militarismen skulle förbundet dessutom ”benytte sig af de erfaringer som er indhøstede her og i udlandet og derigennem søge at vælge de bedste og mest praktiske våben”. Målsättningen var sålunda att ytterligare förstärka rörelsens

transnationella karaktär och givetvis skulle man fortsätta med agitationsverksamheten. Centralavdelningen organiserade ett antimilitaristiskt möte i början av februari där den nyss frisläppte Fritzner talade.²² Inför kongressen i april 1908 utarbetades dessutom en serie principiellt viktiga resolutioner. Antimilitarismen skulle utgöra ett centralt element i förbundets verksamhet, men dessutom ställde man sig avvisande till parlamentarismen och förordade generalstrejk som metod för att uppnå samhällsförändring (Persson 1975:31). Fritzner var en av dem som låg bakom dessa radikala resolutioner (Sørensen 1979:14–16).

Några veckor efter det att kongressen hade avslutats kom Hinke Bergegren till Köpenhamn. I samband med hans besök arrangerades ett möte och Hinke höll ett tämligen radikalt tal till de danska ungsocialisterna. Enligt ett polisprotokoll hade Hinke betonat att det krävdes generalstrejk för att uppnå samhällsförändring. Målet var att tillintetgöra ”nationalisme eller patriotisme” eftersom detta var ideologier som endast ledde till krig.²³ I ett annat polisprotokoll framgår det att Hinke hade talat om ”den revolutionære socialisme”.²⁴ Någon, kanske konstapeln själv, har även strukit under orden ”revolutionære socialister” i protokollet. I ett tredje protokoll från samma möte framkommer det att ytterligare en talare, vars namn konstapeln inte kände till, hade anspelat på revolution.

[Talaren] kom med ret revolutionære bemærkninger og udtalte bl.a. at mennesket var en materie. Denne materie krævede brød, og kunne man ikke faa det paa anden maade, maatte man skaffe sig det selv paa en hvilken som helst maade.²⁵

Huruvida Fritzner deltog i detta eller några andra möten vid denna tid framgår inte i materialet. Men helt osannolikt är det inte, enligt historikern Carl Heinrich Petersen tillhörde Fritzner den radikala kärnan i den ungsocialistiska miljön i Köpenhamn (1973:55). Om det stämmer får vi förmoda att han tog intryck av vad Hinke och andra ”revolutionärer” talade om. Med tanke på den radikaliserings som den ungsocialistiska miljön genomgick i Köpenhamn samtidigt som ett ungsocialistiskt transnationellt rum etablerades tvekade förmodligen inte Fritzner då Rosberg bad om bistånd med inköp av stubintråd.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Ungsocialismen var en rörelse, bland flera andra, som gjorde ett allt hårdare motstånd mot nationalism, chauvinistisk fosterlandskärlek och rå kapitalism vid tiden kring sekelskiftet 1900. Som ett led i denna kamp verkade rörelsen transnationellt, man överskred nationsgränser i syfte att skapa starka nätverk som inte lät sig begränsas av nationens bojar. Överskridandet vilade på olika

sorters mikropraktiker; man anordnade gemensamma möten; man bjöd in talare från både Danmark och Sverige; man anordnade gemensamma demonstrationer och; tidskrifter i Danmark respektive Sverige skildrade rörelsens utveckling i grannlandet. Av denna anledning skall det inte förvåna att Fritzner kom att engagera sig händelserna runt sprängningen av Amalthea. I Öresundsregionen pågick en intensiv, transnationell integrationsprocess med tydligt (sub)politiska dimensioner. Genom att följa Fritzner och ungsocialismen påminns vi sålunda om att transnationella regioner även skapas, uppstår och förändras i vardagliga interaktionsmönster med uppenbart (sub)politiska förtecken.

SLUTNOTER

- 1 För en utförlig redogörelse för Amaltheadådet, se t.ex. Petter Larsson (2008), Yngve Tidman (1998), C. J. Björklund (1958) samt Algot Rosberg (1918).
- 2 Rådhusrätten i Malmö 1. A1DA:62. Dombok 1908 4/9–31/12. Malmö stadsarkiv.
- 3 Rådhusrätten i Malmö 1. A1DA:62. Dombok 1908 4/9–31/12. Malmö stadsarkiv.
- 4 Rådhusrätten i Malmö 1. A1DA:62. Dombok 1908 4/9–31/12. Malmö stadsarkiv.
- 5 Enligt en senare nedtecknad minnesberättelse förstod Fritzner vad stubintråden skulle användas till. Minnesberättelsen består av bandinspelade och utskrivna intervjuer, daterade 1963. Materialet förvaras på Arbejderbevægelsens Bibliotek och Arkiv (ABA), Köpenhamn, Andreas Fritzners arkiv.
- 6 ABA, Köpenhamn, Andreas Fritzners arkiv.
- 7 Förmodligen var Jensens resa till Köpenhamn relaterad till den omfattande konflikt som präglade den danska arbetsmarknaden (se t.ex. Christiansen 1992:542).
- 8 I samband med att tidningen Brand nystartades 1901 hade Jensen uppdraget som korresponderande sekreterare (Fernström 1950:68). Året därpå, 1902, blev han redaktör för Brand och ordförande i svenska SUF (Fernström 1950:81).
- 9 Uppropet Du unge militär finns på Arbetarrörelsen Arkiv i Landskrona, Svenska Socialistiska Ungdomsförbundet.
- 10 Ungefär samtidigt kom Andreas Fritzner i kontakt med den ungsocialistiska miljön, men lämnade Köpenhamn senare samma år för att bli smedlärling på den danska landsbygden. I minnesberättelsen är Fritzner osäker på om det var under hösten 1903 eller våren 1904, men i en intervju hävdar han att det var under våren 1904 (ABA, Köpenhamn, Andreas Fritzners arkiv).
- 11 Straffen varierade mellan tio och upp till trettio dagar på vatten och bröd (Brand nr 5 1907). Domarna överklagades till Højeste Ret.
- 12 Uppropet Et ord fra de unge Socialister finns på ABA, Köpenhamn: Andreas Fritzners arkiv.
- 13 Landsarkivet for Sjælland, Lolland–Falster & Bornholm, Köpenhamn: København Politi Arkiver. Korrespondencesager, 4/4 1907.
- 14 Landsarkivet for Sjælland, Lolland–Falster & Bornholm, Köpenhamn: København Politi Arkiver. Korrespondencesager, 10/4 1907.
- 15 Rasmussen var aktiv i små anarkistgrupper i Köpenhamn, men kände sig ständigt förföljd och flydde senare till Helsingborg i Sverige. I Helsingborg umgicks han i ungsocialistiska kretsar. Både svenska och danska detektiver sökte efter honom men det var inte förrän han återvände till Köpenhamn som polisen hittade honom. När polisen närmade sig avlossade Rasmussen några skott mot dem och begick sedan självmord (Fernström 1950:139).
- 16 ABA, Köpenhamn: Socialistisk Ungdomsförbund i København, Centralafdelingen.
- 17 Landsarkivet for Sjælland, Lolland–Falster & Bornholm, Köpenhamn: København Politi Arkiver. Korrespondencesager. I mars hade kriminalrätten fällt sina domar, men dessa verkar ha överklagats och de slutgiltiga domarna skulle fastslås av Højeste Ret.
- 18 Landsarkivet for Sjælland, Lolland–Falster & Bornholm, Köpenhamn: København Politi Arkiver. Korrespondencesager, 4/11 1907.
- 19 Landsarkivet for Sjælland, Lolland–Falster & Bornholm, Köpenhamn: København Politi Arkiver. Korrespondencesager, 4/11 1907.
- 20 ABA, Köpenhamn, Andreas Fritzners arkiv.
- 21 Mötet ägde rum den 23/1 1908 (ABA, Köpenhamn: Socialistisk Ungdomsförbund i København, Centralafdelingen).
- 22 ABA, Köpenhamn: Socialistisk Ungdomsförbund i København, Centralafdelingen.
- 23 Landsarkivet for Sjælland, Lolland–Falster & Bornholm, Köpenhamn: København Politi Arkiver. Korrespondencesager, 8/5 1908.
- 24 Landsarkivet for Sjælland, Lolland–Falster & Bornholm, Köpenhamn: København Politi Arkiver. Korrespondencesager, 9/5 1908.
- 25 Landsarkivet for Sjælland, Lolland–Falster & Bornholm, Köpenhamn: København Politi Arkiver. Korrespondencesager, 9/5 1908.

KÄLLOR

Arbejderbevægelsens Bibliotek och Arkiv (ABA), Köpenhamn:

Andreas Fritzners arkiv: Hågkomster. Bandinspelade och transkriberade intervjuer. Arkivnummer 16. Kasse 1.

Socialistisk Ungdomsförbund i København, Centralafdelingen: Forhandlingsprotokol 1907. Arkivnummer 1232.

Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek, Landskrona:

Svenska Socialistiska Ungdomsförbundet: "Du unge militär" (1902). Kongressprotokoll 1892–1965.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster & Bornholm, Köpenhamn:

Korrespondencesager. J. Politiske forhold. Korrespondencesager vedrørende den ungsocialistiske og syndikalistiske bevægelse. 1903–1919. København Politi Arkiver.

Malmö Stadsarkiv:

Rådhusrätten i Malmö 1. A1DA:62. Dombok 1908 4/9–31/12.

Tidskrifter:

Brand. Illustrerad Socialistisk Tidning: nr 2 1902, nr 7 1902, nr 5 1903, nr 5 1907, 1/8 1908, 8/8 1908.

Ny Tid. Organ for socialistisk ungdomsforbund i Danmark: nr 3 1907, nr 4 1907, nr 6 1908.

Tidningar:

Arbetet: 13/7 1908.

LITTERATUR

Anderson, Benedict 1991: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Beck, Ulrich 1993/1996: *Att uppfinna det politiska. Bidrag till en teori om reflexiv modernisering*. Göteborg: Daidalos.

Berggren, Henrik 1995: *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*. Stockholm: Tidens Förlag.

Björklund, C. J. 1958: *Dömda till döden. Amaltheadramat*. Stockholm: Tiden.

Christiansen, Niels Finn 1992: "Socialismen og fædrelandet. Arbejderbevægelsen mellem internationalisme og national stolthed. 1871–1940". I: Feldbæk, Ole (red.): *Dansk Identitetshistorie. Folkets Danmark. 1848–1940*. Band 3. Köpenhamn: Reitzels Forlag.

Damsholt, Tine 1999: "En national turist i det patriotiske landskab". I: *Fortid og Nutid. Tidskrift for kulturhistorie og lokalhistorie*. Mars 1999, häfte 1.

Damsholt, Tine 2000: *Fædrelandskærlighed og borgerdyd. Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i sidste del af 1700-talet*. Köpenhamn: Museum Tusulanum Forlag.

Ericson, Lars 1999: *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel*. Lund: Historiska Media.

Fernström, Karl 1950: *Ungsocialismen. En krönika*. Stockholm: Federativs Förlag.

Grelle, Henning 1984: *Under de røde faner. En historie om arbejderbevægelsen*. Köpenhamn. Fremad.

Larsson, Petter (red.) 2008: *Ekot från Amalthea. En bok om gränslös konkurrens, våld och 2000-talets nya strider*. Malmö: ABF.

Nilsson, Fredrik 2000: *I rörelse. Politisk handling under 1800-talets första hälft*. Lund: Nordic Academic Press.

Nilsson, Fredrik 2007: "Nationalitet og landegrænser er os lige gyldige". En studie av ungsocialister och gränsoverskridande vid tiden kring 1900". I: Nilsson, Fredrik, Sanders, Hanne & Stubbergaard, Ylva (red.): *Öresundsgränser. Rörelser, möten och visioner i tid och rum*. Göteborg: Makadam Förlag.

Persson, Lennart K. 1975: *Syndikalismen i Sverige 1903–1922*. Stockholm: Federativs Förlag.

Petersen, Carl Heinrich 1966: *Agitatorer og Martyrer. Profiler og skæbner fra socialismens verdenshistorie*. Köpenhamn: Fremads Fokusbøger.

Rosberg, Algot 1918: *Amalthea*. Stockholm: Axel Holmströms Förlag.

Sørensen, Jørgen Würtz 1979: "Udviklingen i den ungsocialistiske bevægelse i Danmark 1900–1910. En undersøgelse af venstreoppositionens fremvækst i dansk arbejderbevægelse". I: *Meddelelser om forskning i Arbejderbevægelsens historie*. Nr 12.

Sörlin, Sverker 2004: *Mörkret i människan. Europas idéhistoria 1492–1918*. Stockholm: Natur och Kultur.

Tarrow, Sidney 2005: *The New Transnational Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tidman, Yngve 1998: *Spräng Amalthea! Arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordväst-europeiska hamnar 1870–1914*. Lund: Lund University Press.

Törnquist Leif 2002: "Värnpliktssystemets och värnpliktsarméns utveckling före 1901 i ett internationellt perspektiv". I: Dahlström, J & Söderberg, U (red.): *Plikt, politik och praktik. Värnpliktsförsvaret under 100 år*. Stockholm: Krigsarkivet.

Uhlén, Axel 1949: *Facklig kamp i Malmö under sju decennier*. Malmö: Framtiden.

Vertovec, Steven 2009: *Transnationalism*. London: Routledge.

I Köpenhamn var den feministiska världen större och mer spännande

DANSK FEMINISM SOM INSPIRATION OCH
UTMANING FÖR FEMINISTER PÅ ANDRA
SIDAN SUNDET UNDER 1970-TALET

Irene Andersson
Fil.dr i historia
Malmö högskola

För en del feminister boende i Malmö och Skåne, men även i övriga Sverige, låg det under 1970-talet nära till hands att söka upp feministiska mötesplatser i Köpenhamn och i andra delar av Danmark. Internationella veckor eller lesbiska veckor på den danska ön Femø och kurser på *Kvindehøjskolen* på Jylland, skapade kontakter mellan danska och svenska kvinnor. Upplevelserna gav inblickar i dansk kvinnoaktivism och rörelsekultur som i sin tur gav eko över Öresund och längre upp i Sverige. Nationsgränsen överskreds och en mängd olika känslor och förhållningssätt producerades kring det som fanns på andra sidan. Egna erfarenheter och berättelser om andras upplevelser inspirerade, lockade och fascinerade men var samtidigt utmanande och provocerande.

För visst var feministerna både djärvare och roligare i Köpenhamn? Det tycks åtminstone så om man, till exempel, betraktar fackeltåg mot kvinnovåld som *Ta natten tillbaka* eller de stora festerna på *Kvindehuset* och på kvinnovåldscentrat *Grevinden Danner*. Samma sak gäller om man läser danska broschyrer om medvetandehöjande arbete i basgupper, dansk kvinnolitteratur och stenciltidningen *Hvidløjsspressen*. Men dristade sig något av det svenska till Danmark? Förälskelse och vänskap hittade förvisso vägar över Öresund och den svenska *Kvinnohögskolan*

utanför Borlänge lockade några danskor som förundrades över det drogfria livet i den svenska naturen. Hur såg idéutbytet och kontaktytorna ut mellan feminister i de båda länderna? Frågorna är många och en del spår av aktiviteter och kontakter mellan dansk och svensk feminism finns i boken *Tusen systrar ställde krav. Minnen från 70-talets kvinnokamp* (Sillén 2010). Spåren visar på transnationella processer i sociala rörelser och i föreliggande artikel ämnar jag därför lyfta fram dessa.

NATIONELLA PERSPEKTIV PÅ KVINNORÖRELSENS HISTORIA

I forskning om den nya kvinnorörelsen i Sverige finns ofta den internationella kopplingen till USA, England, Holland och Danmark med som en bakgrund. Men i de konkreta undersökningarna ses nationsgränsen som ett hinder för studiernas omfattning och i det svenska sammanhanget verkar Stockholmsperspektivet vara i fokus (Isaksson 2007, Schmitz 2007, Hallgren 2008, Elgan 2001 och Dahlerup 1998). Malmö syns inte i någon större utsträckning, trots att staden ligger nära Köpenhamn där det fanns en livlig kvinnorörelse. I en uppsats i historia om lesbiska kvinnors rörelsekultur och politiska arbete lyfts dock Malmö fram och även Lund representeras (Svensson 2002). I en undersökning av *Femolägret* och de kollektiva minnenas funktion uppmärksammas inte heller de internationella veckorna och transnationella kontakterna (Brædder 2010).

Undersökningar med ett tydligt transnationellt fokus kan dock ge kunskaper om hur sociala rörelser överskrider och/eller begränsas av nationella gränser. Transnationella feministiska nätverk, som kvinnors aktivism mot krig och för mänskliga rättigheter har till exempel undersökts tidigare (Ferree & Tripp 2006, Cockburn 2007). Konstruktionen av samhörighet i internationella kvinnoorganisationer under 1900-talets början har också studerats (Rupp 1997, Jonsson, Neunsinger & Sangster 2007). Men den nationella gränsen har inte problematiserats i ett öresundsregionalt sammanhang när det gäller kvinnorörelsen. Vi vet därför inte hur delar av kvinnorörelsen spreds och inte heller vilka delar som inte rörde sig över gränsen. Den här texten är ett försök att ställa nya frågor och lyfta fram behovet av ny forskning.

MÖTESPLATSER OCH FÖREBILDER FÖR SVENSK FEMINISM

Den nya kvinnorörelsen i Sverige bestod på 1970-talet av många olika sammanslutningar. Det var *Grupp 8*, *Svenska Kvinnors Vänsterförbund* – från 1914 –, *Kvinnoligan* i Lund, *Arbetets Kvinnor* och *Lesbisk Front*. Utöver dessa bör *Kvinnocentrum* i Göteborg, Lund och Stockholm samt grupper i mindre städer som arbetade för kvinnohus och för att synliggöra kvinnokultur nämnas (Schmitz 2007). Inspirationen kom inte sällan från andra länder och spreds genom resor

och nätverk, men även genom spridning av litteratur och musik.

Redan i början av 1970-talet hade Kvinnoligan i Lund kontakter med kvinnorörelsen i Köpenhamn. Ett möte arrangerades i februari 1971 av studentaf-tonutskottet i Lund med rubriken "Kvinnokamp". Kvinnor från *Rødstrømperne* i Danmark, *Women's Liberation* i London och från Grupp 8 i Stockholm skulle delta i en diskussion i kårhuset. Det berättas att över 1 000 personer, mest kvinnor men även några män, deltog i mötet. I lokalen täcktes porträtt av berömda män över och istället synliggjordes Rosa Luxemburg, Angela Davis och Sara Lidman. Budskap som "Systrar, tillsammans är vi starka och vackra" och "Vi måste återerövra vår historia. Vi måste skapa en framtid" hängdes upp på väggarna. En röd banderoll med kvinnotecknet och en knytnäve samt orden "Systemskap är makt" omslöt podiet. Representanter för Grupp 8 talade om socialism och kvinnans frigörelse, *Women's Liberation* berättade om sitt arbete med kvinnor i låglönejobb och *Rødstrømperne* pekade på mäns makt över kvinnor. För att motverka detta krävdes kvinno-solidaritet. Efter mötet gick många med i Kvinnoligan och flera basgrupper bildades, men efter ett par år upplöstes kvinnoligan (Schmitz 2007).

Inte heller lesbisk aktivism stannade vid nationsgränsen. I Danmark lyftes frågan om lesbianism redan under det första Femø-lägret 1971 och året därpå startades tidningen *Kvinder-Kvinder*. Några år senare, 1974, etablerades idén om en nordisk lesbisk konferens och denna förverkligades i Oslo samma år. Under konferensen diskuterades förtrycket mot lesbiska kvinnor, lesbisk politik, sexualitet och parrelationer samt aktiviteter och samarbete mellan de olika länderna i Skandinavien. Konferensen tycks ha varit viktig, somliga menar till exempel att svenskorna radikaliserades i mötet med norskor och danskor (Isaksson 2007). Det slogs fast att lesbisk kamp hörde samman med kvinnokamp samt att det var viktigt med en särorganisering inom homorörelsen. I konferensen deltog lesbiska kvinnogrupper från Malmö, Stockholm och Göteborg och initiativet till att bilda en nationell sammanslutning, *Lesbisk Front*, togs. Malmökvinnorna var emellertid först emot särorganisering, men ändrade sig sedan (Isaksson 2007, Hallgren 2008 samt Svensson 2002).¹

Behovet av att ha tillgång till egna lokaler var stort vid denna tid. På 1960-talet hade kvinnoorganisationer i USA, Storbritannien, Tyskland och Holland lokaler avsedda bara för kvinnor. De användes till möten och kulturella aktiviteter, de var dessutom viktiga eftersom de gjorde det möjligt att etablera kontakter med kvinnor utanför rörelsen. Situationen i dessa länder fungerade som en förebild då den nordiska kvinnorörelsen öppnade sina kvinnohus, vilket skedde tidigt i både Danmark och Norge. I Sverige dröjde det till 1978 innan det första kvinnohuset öppnades (i Göteborg). Tre år tidigare hade man i denna stad bildat Kvinnocentrum med målsättningen att få ett eget hus.² I Malmö togs ett beslut att arbeta för ett kvinnohus i början av 1979.³

GRÄNSÖVERSKRIDANDE KÄLLMATERIAL

Det internationella inflytandet är påtagligt under denna period och det framträder inte minst under nordiska möten, men i övrigt har transnationella processer inte undersökts närmare. Det saknas dock inte material. Det är ännu möjligt att ta del av personliga berättelser och minnen om vänskaper och personliga band, men även om större, eller för all del mindre, möten. Utöver detta finns det skriftliga källor såsom inbjudningar, tidningar, tidskrifter och tillfälliga fanzines samt texter som översatts. Givetvis är det också möjligt att använda dagspress för att studera demonstrationer och olika aktiviteter iscensatta kring den 8:e mars. Slutligen, det finns också en slags produktion av minnen i vilka det finns spår av aktiviteter, nätverk, känslor och upplevelser. Så är fallet i antologin *Tusen systrar ställde krav* (Sillén 2010) som används i föreliggande artikel och som ska diskuteras mer ingående nedan. Av bokens 45 bidrag berättar 11 något om kvinnorörelsens resa över nationsgränser under 1970-talet, de avslöjar längtan och begär efter det som kändes annorlunda och spännande. Citaten nedan är hämtade från åtta kvinnors berättelser. Platserna som omnämns är kårhuset i Lund, Kvindehuset, Fælledparken respektive Saltlagret i Köpenhamn, Femø-lägrät samt Kvindehøjskolen på Jylland.

VAD BETYDDE DET SOM "HÄNDE I DANMARK"?

Rödstrumpornas närvaro på kårhuset i Lund 1971 utgjorde en annorlunda politisk gestaltning, det hävdar åtminstone Louise Waldén, medlem i Grupp 8 och i Svenska Kvinnors Vänsterförbund. Jämfört med Grupp 8 och Women's Liberation stod de danska kvinnorna för något nytt och radikalt.

Men det var Rödstrumporna som vann publiken. De satt alla sex på podiet, stickade Hønsesrik och turades om att svara på frågor. För dem var motsättningen mellan man och kvinna den centrala, klassfrågan perifer. Feminismen, inte marxismen var det viktigaste. (efter Sillén 2010:31)

Att i en politisk diskussion vara upptagna med att sticka, dessutom med "Hønsesrik" där var och en stickade in egna mönster i sina alster, samtidigt som de tog ett kollektivt ansvar för de svar som levererades var på sitt sätt häpnadsväckande. Agnes Wirén, medlem i Kvinnoligan i Lund, uttrycker en ambivalent hållning till danskorna efter att ha samarbetat med dem inför planeringen av kårhusmötet. Hon uppmärksammar kompromisslösheten och deras utmanande klädsel och frisyrier.

De var tuffa, skeptiska och inte särskilt lätta att prata med där de satt i sina vita armépåsar och snaggade frisyrier. De ville enbart ställa upp som grupp och vägrade att ha enbart en representant på scenen. (efter Sillén 2010:77)

Wiréns slutkommentar lyder: "Jag minns att jag tyckte de var både provocerande och fascinerande" (efter Sillén 2010:77).

Eva Schmitz, även hon medlem i Kvinnoligan i Lund, skildrar ett besök på det ockuperade Kvindehuset i Köpenhamn: "Rummen präglades av alla slags aktiviteter. I ett rum lärde sig exempelvis kvinnor att laga en bilmotor. Allt handlade om att vi kvinnor skulle bli oberoende av män." Schmitz basgrupp hade sökt upp Rødstrømperne för att undersöka eller ta del av verksamheten i verkligheten och ideologin visade sig ha en praktisk vardaglig förankring. Även på Femø föreföll, enligt Schmitz, ideologi omsättas i handling. Berättelser om kvinnoläget på Femø spreds i Lund genom en intern stenciltidning, vilket medförde att många blev inspirerade att åka dit. Schmitz minns att hon "möttes av jättestora militärtält och massor av kvinnor men också en hel del barn" (efter Sillén 2010:166).

Även från andra delar av Sverige reste kvinnoaktivister på läger i Danmark, men man deltog även i danska kvinnofestivaler samt besökte Kvindehøjskolen. Nadja Gruberg, från kvinnorörelsen i Stockholm, var en av dessa. Hon deltog i det första svenska kvinnoläget i Sverige, det gick av stapeln i Katrineholm 1976, och därefter gick resan vidare till Femø. Mötet med Danmark beskrivs som "en omvälvande upplevelse" och hon konstaterar att många danskor:

[...] var radikala kvinnoidentifierade feminister vilket både utmanade och inspirerade mig. Åren som följde återvände jag ofta till den danska kvinnorörelsen – åkte på kvinnoläger, festivaler och gick kurser på Kvinnohögskolan i Danmark. (efter Sillén 2010:130)

En som också talar hänfört om nya upplevelser och ifrågasättande av det egna tänkandet är Barbro Andréen, medlem i Kvinnocentrum i Göteborg. År 1977 var hon på Femø för första gången och drabbades, som det verkar, av en radikal insikt:

Man dansar! Och vilken dans!. [...] Här är det helt andra regler som gäller. Här bestämmer vi själva hur och med vem vi vill dansa. [...] Detta är en helt ny kultur! En kvinnokultur! (efter Sillén 2010:88)

Danmark, eller den danska kvinnorörelsen, tycktes sålunda dra till sig svenska besökare, men situationen i Danmark fungerade även som förebild då nya aktions- och organisationsmönster prövades i Sverige. Maud Söderberg, som arbetade med

sexualupplysningsprojekt, berättar att man 1976 ville anordna ett kvinnoläger på Gotland. Man var inspirerade av det som hände i Danmark och "Källingläget blev resultatet" (efter Sillén 2010:251). Benedicte Bergman, medlem i Kvinnocentrum i Göteborg, betonar i likhet med flera andra att den danska kvinnorörelsens idéer spred sig till Sverige: "Efter inspiration från Danmark initierades Kvinnor över 40-grupper" (efter Sillén 2010:85).

Föga överraskande spred sig inspirationen även till Malmö. Barbro Andréen och Ann Perna, medlem i *Kvinnohusgruppen* i Malmö, minns till exempel starka kulturupplevelser på kvinnofestivaler i Köpenhamn och då särskilt festen i Fælledparken: "Där får jag för första gången uppleva Lone Kellerman. Oj, oj, oj hennes hesa stämma!" (efter Sillén 2010:92). Malmöbon Ann Perna betonar vilken betydelse sådana transnationella erfarenheter hade i vardagen.

Musik, litteratur, dans och glada fester hjälpte oss att knyta an till varandra, stärka systemskapet samt skratta tillsammans när livet blev tungt. För oss som bodde i Malmö tillkom ju närheten till Köpenhamn, långt före bron, och det som erbjöds där, danskt såväl som internationellt. (efter Sillén 2010:284)

TRANSNATIONELLA PROCESSER

Inspiration från Danmark, talet om den särskilda danska feminismen och kulturen som lockande, utmanande, fascinerande och provocerande framstår som tydliga ingredienser i berättelserna. Att Rødstrømpebevægelsen, enligt Drude Dahlerup (1998), var mer utomparlamentarisk än kvinnorörelsen i de andra nordiska länderna kan vara en förklaring till detta. Med utgångspunkt i berättelserna finns det emellertid även anledning att fundera över vad och vem som "färdades" över gränserna. Böcker, texter, filmer, fotografier, musik, brev, affischer, T-shirts, tidningar, tidskrifter och broschyrer skickades som det verkar över gränsen i ett transnationellt flöde, men uppenbarligen var det även människor som överskred nationsgränsen. Tillsammans medförde detta att idéer, budskap och aktivitetsformer spreds och bidrog till nya insikter. Men fanns det även sådant som inte kunde överskrida nationsgränsen? Kunde nationsgränsen även utgöra ett hinder? De olika platserna, organisationerna och aktionernas politiska kultur hade sin nationella infärgning, till detta kom språkliga skillnader. Detta spelade roll och begränsade såväl uttrycken som möjligheterna till spridning.

Minnesberättelser hjälper oss att studera idéspridning, utbyten och upplevelser som transnationella processer. För att närmare studera hur utbyte och samspel ser ut, när detta sker, vad som avvisas och inte passar inte in på andra sidan gränsen behövs emellertid analyser av fler berättelser kombinerat med andra material. Här finns behov av mer transnationell forskning.

SLUTNOTER

- 1 Delar av resonemanget har hämtats från www.ub.gu.se/kvinn/portaler/systerskap/organisationer/.
- 2 Resonemanget har hämtats från www.ub.gu.se/kvinn/portaler/systerskap/kvinnohus/.
- 3 Kvinnohusgruppen i Malmö 1979–1989, F1:1, Skånes Arkivcentrum, Lund.

KÄLLOR

- Kvinnohusgruppen i Malmö 1979–1989, F1:1, Skånes Arkivcentrum, Lund.
- Kvinnoligan och kvinnohus, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/systerskap/kvinnohus/> (hämtad 2012–10–06).
- Lesbiska kvinnor, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/systerskap/organisationer/> (hämtad 2012–10–06).

LITTERATUR

- Dahlerup, Drude 1998: *Rødstrømperne. Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970–1985*. Del 1 och 2. Köpenhamn: Gyldendal.
- Brædder, Anne 2010: "Femø kvindelejr 1971–2010 og femøisternes kollektive erindring om lejren". *Arbejderhistorie. Tidsskrift for historie, kultur og politik*.
- Cockburn, Cynthia 2007: *From Where We Stand. War, Women's Activism & Feminist Analysis*. London: Zed Books.
- Elgan, Elisabeth (red.) 2001: *Kvinnorörelsen och '68' – aspekter och vittnesbörd*. Samtids-historiska institutet, Södertörns högskola.
- Ferree, Myra Marx & Tripp, Aili Mari (red.) 2006: *Global Feminism. Transnational Women's Activism, Organizing, and Human Rights*. New York: University Press.
- Jonsson, Pernilla, Neunsinger, Silke & Sangster, Joan (red.) 2007: *Crossing Boundaries. Women's Organizing in Europe and the Americas, 1880s–1940s*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Isaksson, Emma 2007: *Kvinnokamp. Synen på underordning och motstånd i den nya kvinnorörelsen*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Hallgren, Hanna 2008: *När lesbiska blev kvinnor*. Göteborg: Kabusa böcker.
- Rupp, Leila J. 1997: *Worlds of Women. The Making of an International Women's Movement*. Princeton: Princeton University Press.

Schmitz, Eva 2007: *Systerskap som politisk handling. Kvinnors organisering i Sverige 1968–1982*. Department of Sociology, Lund University.

Sillén, Ingrid (red.) 2010: *Tusen systrar ställde krav. Minnen från 70-talets kvinnokamp*. Stockholm: Migra Förlag.

Svensson, Matilda 2002: "Det var ju inte bara umgås och dricka te även om det var det också...". *Lesbisk separatism i Malmö under 1970–80-talen*. C-uppsats i historia, Malmö högskola.

Transnationella konfliktrepertoarer

FIRANDET AV KARL XII I LUND 1991 – 1993

Andrés Brink Pinto

Fil.dr i historia

Lunds universitet

INLEDNING

Den 30 november 1991 skulle minnet av Karl XII traditionsenligt högtidlighållas i Lund med ett fackeltåg genom staden. Firandet organiserades av *30-november-föreningen* men under flera års tid hade även öppet högerextrema grupper deltagit i fackeltåget. På grund av detta hade också motståndet hårdnat och 1991 skulle fackeltåget komma att stoppas. Flera hundra människor hade positionerat sig på Kyrkogatan och börjat släpa ut bråte i gatan för en improviserad barrikad. Polisledningen organiserade ett tvåfrontsangrepp där den så kallade taktiska reserven angrep söderifrån och beridna poliser gjorde chock norrifrån. Polisens angrepp slogs dock effektivt tillbaka med en, för lundapolisen oväntad, stor aggressivitet och ett effektivt användande av samlad stenkastning.¹ Till skillnad från tidigare år utgjorde en större grupp danska före detta husockupanter en hård kärna i motståndet.

Den dominerande tolkningen av händelsen, både i stunden och i tillbakablickande texter, var att danska så kallade BZ-are hade kommit till Lund och besegrat en dåligt förberedd polismakt.² Tolkningen är inte osann så till vida att danska antifascister spelade en central roll. Men den inbjuder till en reduktionistisk syn

på sociala konflikter där de som bråkar förträngs – i detta fall till andra sidan en nationsgräns. En sådan tolkning inbjuder också till en syn på sociala rörelser som nationellt avgränsade enheter vars gränsöverskridande kontakter reduceras till resursmobilisering. I denna artikel vill jag, tentativt, visa hur transnationella kopplingar på lokal nivå var centrala för händelseförloppen i början av 1990-talet.³ Min huvudsakliga forskningsfråga är att undersöka hur *konfliktrepertoarer* sprids över tid och rum. Begreppet hämtas från sociologen Charles Tilly och ringar in en uppsättning möjliga handlingar som sätter ramar för och frambringar de handlingar som sociala rörelser kan använda i konflikter (Tilly 1995, 2004 och 2008). Här faller det sig naturligt att inte låta statsgränsen mitt i Öresund begränsa mitt synfält. I stället vill jag ansluta mig till studiet av den subpolitiska transnationalitet som Fredrik Nilsson ringar in i inledningen till detta nummer av Gränslös. Jag inleder med en kort skiss av Karl XII-firandet historia och relaterar denna till bredare samhällstrender under 1980-talet.

EN FÖRÄNDERLIG TRADITION

Traditionen att hylla Karl XII med ett fackeltåg kan, lite beroende på hur man räknar, dras tillbaka till bland annat nationalskalden Esaias Tegnér's högtidlig-hållande av hundraårsminnet av kungens dödsdag 1818, studentkårens första fackeltåg 1853 (som sammanföll med avtäckandet av Tegnérstatyn i Lundagård), bildandet av 30-novemberföreningen 1921 eller återuppväckandet av föreningen 1965 (Holmberg 1994, även Nilsson 1995). I någon mening är den enda egentliga konstanten tågets ställningstagande mot Ryssland. Kungen och firandet har till exempel brukats av liberala skandinavister som markering mot Ryssland (Olofsson 2011), men även av nationalsocialistiska studentföreningar som drömde om ett svenskt deltagande i Nazitysklands anti-bolsjevistiska fälttåg (Oredsson 1993, 1996). För den 30-novemberförening som verkade i början av 1990-talet var dock åkallandet av en nästan 150-årig tradition centralt för att ge tyngd till deras anspråk på det offentliga rummet.⁴

Från 1980-talets mitt började fackeltågen att attrahera nya kategorier av deltagare. Grånande herrar i 30-novemberföreningen fick sällskap av unga män i kängor, bomberjackor och rakade huvuden. Snart dominerades fackeltåget av rasideologiska så kallade skinheads, i varje fall sett till deltagarantalet. Många kom från Malmö med omnejd, men det fanns också inslag av mer långväga aktivister från framförallt Småland och Göteborg.⁵ De sittningar, fester, som 30-novemberföreningen arrangerade efter fackeltåget tycks dessutom ha använts för att föra vidare ett rasideologiskt idéarv från mellankrigstidens nationella rörelse. *Västfront SA* skrev till exempel följande om firandet 1991 i den nazistiska tidningen *Storm*:

”Eftersitsen i Malmö blev en trevlig tillställning och efter att ha talat med många sunt tänkande människor och knutit många nya kontakter, så kunde man med gott samvete ta nya friska tag och åka hem” (citerat i Lööw 2000:390).

Under senare delen av 1980-talet började också en bredare främlingsfientlig diskurs vinna framsteg i det offentliga samtalet. Den främlingsfientliga – för att inte säga rasistiska – vinden tilltog under de sista åren av 1980-talet för att med stormstyrka föra in ett illa förtäckt rasistiskt *Ny demokrati* i det svenska riksdagsvalet 1991. Senare delen av 1980-talet innebar även en ökad gatuaaktivitet från högerextrema militanter. *Sverigedemokraternas* Malmö-avdelning bestod i stora stycken av ett våldsamt skinheadgäng som var inblandat i flera allvarliga misshandelsfall (Lodén & Larsson 1994). Våldet var knappast begränsat till Malmö, i en undersökning genomförd av *Rikspolisstyrelsen* (RPS) framgick det att polisen i Sverige hade utrett 2039 rasistiska brott under åren 1984–1987 (RPS 1988). Under det sena 1980-talet och tidiga 1990-talet gick också en våg av mordbränder riktade mot flyktingförläggningar över Sverige och Europa. Samtidigt tilltog vandaliseringen av judiska kyrkogårdar, bland annat vandaliserades 15 judiska gravar i Lund 1990 (Lodén & Larsson 1994).

Med denna bakgrund ska det inte förvåna att 30-novemberföreningen möttes av ett tilltagande motstånd när de försökte ta Lunds gator i besittning. En folklig upploppskultur, med äggkastning, angrepp mot enskilda skinheads och allmänt stök kring fackeltåget, tog form.⁶ År 1991 nåddes en slags kulmen och i det följande återvänder jag till händelserna detta år.

Barrikaden på Kyrkogatan 1991. Bild: Mattias Elftrorp.

EN NY KONFLIKTREPERTOAR ETABLERAS PÅ LUNDS GATOR

Polisen överraskades av den starka blockad som framgångsrikt försvarade sin position på Kyrkogatan. Blockaden bestod av svenskar från framförallt Lund och Malmö, men det var danska aktivister som präglade blockaden med sitt resoluta och kollektiva handlande: Det kollektiva bruket av stenkastning och hemmagjorda smällare höll polisen på avstånd. Detta var en kompetens som aktivister på vänsterkanten under nästan tio års tid hade utvecklat i samband med politiska aktioner i Köpenhamn, Berlin och Hamburg (jfr Pries 2008). De hade dessutom uppövat en förmåga att förstå och förutse motståndarens motdrag. I jämförelse framstår polisen som handlingsförlamad och oförmögen att anpassa sig till det oväntade: Efter några timmar tog polisledningen beslutet att de med hänsyn till allmän ordning och säkerhet inte kunde genomföra fackeltåget, istället transporterades deltagarna till Malmö. När fackeltåget ställdes in löste blockaden självmant upp sig och många av deltagarna gick i samlad tropp till *Smålands nation*, en studentförening i Lund. När polisen senare på kvällen försökte genomföra ett massgripande av dessa militanta antifascister utbröt en kort men intensiv gatukamp där polisen återigen besegrades.⁷ Efteråt konstaterade polisinsatschefen, något lakoniskt, att ”svensk polis troligen inte tidigare har mött ett så kvalificerat motstånd”.⁸ Ledaren för polisens spanare beskrev de militanta antifascisterna som ”mycket bra organiserade, de var snabbt på plats och byggde barrikad, de var mycket målmedvetna i sitt uppträdande, de försvarade sina ställningar och höll polisen på avstånd”.⁹ Kanske kan man försiktigt betrakta denna kväll som en historisk brytpunkt för den svenska utomparlamentariska vänstern (jfr Pries 2008). För aktivisterna var det framgångsrika försöket att med våld och hot om våld stoppa fackeltåget, samt de kravaller som senare utbröt vid *Smålands nation*, ett kvitto på att militant aktivism var en fungerade politisk taktik. Året därpå återvände man.

KONFLIKTREPERTOAREN SPRIDS

År 1992 anlände 30-novemberföreningens ordförande till Lundagård, en park i centrala Lund omgiven av studentkårens stora byggnad, Universitetshuset och Domkyrkan. Deltagare i fackeltåget strömmade till och som vanligt var många av dessa långväga gäster. Polisen noterade att ett flertal minibussar och personbilar som var registrerade i andra delar av landet parkerade i närheten av Lundagård för att släppa av sina kortklippa passagerare.¹⁰ Trots en etablerad dansk nationalistisk förståelse av Karl XII som ”danskhatare” deltog dessutom en delegation från ett litet danskt nazistparti (Karpantschof 1999). Den internationella solidariteten kring det rasideologiska projektet indikerar att även nationalismen och efterkrigs-

nazismen kan förstås som ett transnationellt fenomen. Fackeltåget samlade drygt 100 deltagare, något fler jämfört med föregående år.

Samtidigt som de första Karl XII-firarna anlände till Lundagård rörde sig en stor antirasistisk demonstration genom Lunds trånga innerstadsgator. Mindre än hundra meter från avslutningsplatsen stannade demonstrationen. Från en bil försedd med högtalare proklamerades att: ”Detta är en lugn och värdig massblockad för att stoppa 30-novemberföreningen” (*Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, SDS, 1/12 1992). Någon ropade på danska att blockaden var beredd att stanna till morgonen därpå om det behövdes.¹¹ Inte långt därifrån hade antirasister återigen placerat sig i fackeltågets marschväg. Blockaden bestod av två tydliga linjer av maskerade antifascister som, enligt en av deltagarna, var ”trænede og dygtige” på att slåss.¹² Men det var trots det en tämligen blandad skara människor som deltog i blockaden.¹³ I massmedia betonade arrangörer och deltagare blockadens disciplinerade, men även breda karaktär – möjligtvis i syfte att legitimera aktionen (t. ex. SDS 5/12, 6/12, 8/12 1992).

Polisens spanare noterade dock att flera deltagare bar på kassar med tomflaskor samt att några deltagare började bryta upp sten och att banderollpinnar gjordes om till hanterbara påkar. Insatsledningen ställdes därför inför ett problem. Eftersom blockaden ansågs bestå av så kallat ”vanligt folk” bedömde man att risken för allvarliga ordningsstörningar och personskador var överhängande vid ett skingringsförsök.¹⁴ Istället för att försöka upplösa blockaden beslutade polisen att fackeltåget skulle gå en mycket förkortad väg innanför avspärningarna och att de därefter skulle föras till en hyrd festlokal ett par mil utanför Lund.¹⁵

Den danska närvaron i blockaden år 1992 byggde på tidigare års engagemang, men var också ett resultat av händelser i Danmark. Tidigare samma år hade *AFA-København* bildats som reaktion på en brevbomb som tagit en ung socialistisk liv, antagligen hade brevbomben skickats av nazister med kopplingar till det brittiska terrornätverket C-18 (Karpantschof 1999). *AFA-København* mobiliserade ungefär 350 antirasister som åkte från Nørrebro i Köpenhamn till Lund för att delta i demonstrationen. Det fanns en militant kärna med bakgrund i den upplösta husockupantrörelsen, men också fackföreningsmedlemmar och representanter för en bred vänster (*AFA-København* 1997). Totalt deltog cirka 1 500 personer i den antirasistiska demonstrationen som senare övergick i en blockad. Den utomparlamentariska, militanta vänstern betraktade blockaden som en stor seger. De hade återigen stoppat fackeltåget med hot om våld, men framför allt betonades att konfliktrepertoaren hade spridits utanför den egna kretsen. *AFA*-medlemmen Peder menar med anledning av detta att 1991 års blockad var en militär seger, men att 1992 var segern politisk.¹⁶ Året därpå återerövrade polisen kontrollen av det offentliga rummet.

UTKYLDA BUSSAR – EN REPERTOAR BETVINGAS

1993 hade Lund fått en ny polismästare som var fast besluten att sätta stopp för de allvarliga ordningsstörningar som präglat firandet av Karl XII. Polismyndigheten fick regeringsrätten att förbjuda alla demonstrationer på kvällen. Polisen i Lund beslutade att 30–novemberföreningens manifestation skulle gå av stapeln på en idrottsplats utanför centrala Lund. Den antirasistiska demonstrationen gavs tillåtelse att använda en idrottsplats i en helt annan del av staden. 30–novemberföreningen valde att helt ställa in sitt firande, om de inte fick fira traditionsenligt ville de inte göra något alls. I motsats till föreningen proklamerade den utomparlamentariska vänstern att de trots allt tänkte demonstrera i centrala Lund (Radner 2003).

Klockan tre på eftermiddagen den 30 november införde polisen i det närmaste undantagstillstånd i centrala Lund. Tillträde till Lundagård omöjliggjordes med hjälp av containrar och även på Stora Södergatan, stadens huvudartär, placerades containrar i syfte att försvåra framkomligheten. Polismyndigheten hade 1 110 poliser i tjänst.¹⁷ Även antirasisterna kraftsamlade.

Tio busslaster antirasister anlände till Helsingborg där man sammanstrålade med två busslaster från Oslo. Innan Öresundsbron sträckte sig över sundet var det uppenbarligen möjligt att mobilisera stora grupper människor för resor över gränsen. Vad som krävdes var planering och bokning av bussar respektive plats på färjorna. Möjligtvis lockade den kollektiva resan i sig deltagare, ombord på bussar och färjor fanns det tid för samtal och identitetsskapande gemenskap.¹⁸ Men tiden före bron gav också myndigheterna möjligheter till kontroll och i Helsingborg underkastades bussarna en noggrann och långdragen visitationsprocess.

I Lund förhindrade polisen framgångsrikt alla försök till större folksamlingar, fram tills dess att bussarna med de tillresta antirasisterna anlände. Väl på plats – och förstärkta av något hundratal antirasister som redan befann sig i Lund – organiserades tämligen omgående ett demonstrationståg som rörde sig upp för Stora Södergatan. Då tåget närmade sig målet, Stortorget, tog det dock slut. Polisen spärrade gatan med tredubbla led samt hästar och hundar. Efter en kort stund läste insatschefen upp en skingringsbefallning och sedan drev poliserna, med batongslag och sparkar, tillbaka demonstranterna till bussarna. Polisbefälet på plats beslutade att alla i bussarna var misstänkta för våldsamt upplopp och att de skulle gripas. I avsaknad av tillräckliga arrestlokaler – och i väntan på förhör samt identifiering – fick de gripna sitta kvar i de utkylda bussarna i upp till sex timmar. När sextimmarsgränsen hade passerats tog dock åklagare beslut om att den stora majoriteten kunde släppas.¹⁹

Polismästare Radner(2003) beklagade senare att polisen tillgripit våld, men var påtagligt nöjd med polisens insats. I synnerhet att de danska aktivisterna

hade fått erfara att det inte gick ”att ostraffat fara till staden och spela topp”. I domstol utdömdes inte några nämnvärda straff för händelserna, men enligt Radner innebar polisens våldsamma ingripande att ingen var särskilt intresserad av att demonstrera i Lund följande år.

I efterhand var den utomparlamentariska vänstern mycket kritisk till polisens agerande, men också till sina egna utgångspunkter och sätt att bedriva gatupolitik. Peder berättar att det redan innan den misslyckade demonstrationen fanns en grupp antifascister, med bas i Köpenhamn, som hade ifrågasatt värdet av att genomföra en konfrontativ demonstration i en stad utan fascister. Majoritetsåsikten var dock att man skulle gå vidare med det beprövade militanta koncept som resulterat i segrar föregående år. Enligt Peder var de svenska antifascisterna, som hade utvecklat en ”meget teoretisk militans”, drivande i denna fråga.²⁰ Kanske kan man hävda att de hade blivit fångar i en konfliktrepertoar som polismakten lärt sig att bemästra.

LOKALA OCH TRANSNATIONELLA AKTÖRER – SLUTORD

Deltagarna i fackeltåget återopade en lång lokal förhistoria och en tradition som sträckte sig tillbaka till åtminstone 1850-talet. De sökte legitimitet från en tid då Karl XII-firandets representanter var en politisk kraft att räkna med i samhällets mittfåra (jfr Nilsson 1995). De flesta deltagarna i fackeltåget, i synnerhet de rasideologiska skinheads som dominerade i antal vid 1990-talets inledning, var tillresta från bland annat Malmö, Göteborg och Småland. Här kan även det lilla inslaget av danska deltagare lyftas fram. Fackeltåget, och inte minst den därpå följande festen, fungerade som sammanknyttande punkt mellan olika platser och generationer inom den rasideologiska miljön – men fungerade även som en resurs för en ny rasideologisk rörelse under uppbyggnad (Lodén & Larsson 1994, Löw 2000).

Polisen är den aktör som tydligast mobiliserade resurser efter organisatoriska linjer som var tydligt geografiskt avgränsade inom södra och västra Sverige. I den mån Lundapolisen hade kontakt över Öresund, till exempel för att inhämta underrättelseinformation från den danska säkerhetspolisen, så skedde detta via *Säkerhetspolisen (SÄPO)* i Stockholm. Men polisen i Lund utnyttjade även informella transnationella kopplingar över Öresund: ”Av hävd” hade man en god relation till kollegorna i Köpenhamn, vilket bland annat manifesterades i en årligen återkommande handbollsmatch.²¹ Några danska poliser var dessutom, högst informellt, på plats i Lund och bistod med översättningar 1992 och 1993.²² Den danska polisen hade också ett tätt samarbete med spaningsinsatserna 1992 och 1993, följaktligen var Lundapolisen välinformerad om vilka aktivister som överskred

nationsgränsen, hur många de var samt när och hur de åkte från Köpenhamn.²³

Gruppen med tätast transnationella kopplingar stod dock att finna i blockaderna. Under andra halvan av 1980-talet hade husockupantmiljöerna i Köpenhamn och de större nordtyska städerna varit viktiga platser för den lilla grupp utomparlamentarisk vänster i Malmö och Lund som formerades till de så kallat ”autonoma” (Pries 2008). De senare hade, genom att besöka dessa platser och de gatuprotester som utspelade sig kring dem, tillägnat sig en ny konfliktrepertoar. Blockaderna 1991 och 1992 präglades tydligt av denna konfliktrepertoar. I blockaden 1992 befann sig till exempel deltagare från den autonoma vänstern i Malmö och Lund, men även aktivister från Köpenhamn och Oslo.²⁴

1993 greps 419 antirasister och i polismaterialet är det i en del fall möjligt att följa de transnationella kopplingarna till gatu- eller husnivå.²⁵ Ungdomshuset på Jagtvej respektive kollektivet *Bumzen* på Baldersgade i Köpenhamn förekommer påtagligt ofta i materialet. Överlag dominerar adresser på Nørrebro och Vesterbro i Köpenhamn och från Norge tycks många deltagare vara knutna till det tidigare ockuperade huset *Blitz*. Detta indikerar att den autonoma rörelsen hade en tendens att samlas kring specifika lokaler och utifrån dessa skapa nätverk av translokala karaktär (jfr Christensen 2000). Polisens register pekar också på kopplingar långt upp i Mellansverige med grupper om fem till tio individer från ett flertal mellanstora svenska städer. För dessa fungerade Lund och händelserna runt firandet av Karl XII som en möjlighet att tillägna sig en ny konfliktrepertoar och på så sätt stärka rörelsens mobiliseringsförmåga genom translokala handlingar.

Lund blev sålunda något av ett laboratorium där såväl den utomparlamentariska vänstern som polisen kunde pröva nya handlingsmönster. Trots att det transnationella är ständigt närvarande i denna process är det slående att den utomparlamentariska vänstern inte förhåller sig till nationalstaten som definierande enhet. En analys som utgår från en ”dansk” och en ”svensk” utomparlamentarisk vänster kan därför leda till fel slutsatser. Det var, som det verkar, inte den ”svenska” utomparlamentariska vänstern som förändrades utan den utomparlamentariska vänstern i Malmö och Lund. För antifascisterna i Köpenhamn var resorna till Lund i princip inte annorlunda än de resor som senare gjordes till Roskilde, Kolding eller andra platser i ”provinsen” (Karpantschof 1999). Systematiska analyser av transnationella rörelser bör därför även uppehålla sig vid translokala flöden, sådana analyser ger möjligtvis en mer dynamisk och komplex bild av subpolitiska processer.

SLUTNOTER

- 1 Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc: 1, ”Utvärdering av polisinsatsen i samband med demonstrationer, 30:e novemberföreningen och elevkampanjen, 1991–11–30 i Lund”, dnr. 514-AA-12750-91.
- 2 Se t. ex. ”Danske BZ indtog Lund” (*Politiken* 2/12 1991) och ”En gång om året dominerade våldet i Lunds centrum” (*Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, 30/11 2004).
- 3 Artikeln utgår från en pågående studie av ordningsstörningar i samband med 30 novemberföreningens fackeltåg och bygger på tre huvudsakliga källmaterial; polismyndigheten i Lunds 15 volymer stora 30 novemberarkiv, massmedial rapportering och intervjuer med deltagande antifascister och poliser.
- 4 T. ex. Polismyndigheten i Lunds arkiv, E II bc: 1, Ansökan om demonstrationstillstånd, dnr 6541.
- 5 Se t. ex. Polismyndigheten i Lunds arkiv, E II bc: 1, dnr K 13036-87; Polismyndigheten i Lunds arkiv, E II bc:1, Förhör 1988-11-30; Polismyndigheten i Lunds arkiv, DV bb vol 4, omhändertagandeblad löpnummer 190-192.
- 6 I ett historiskt perspektiv är det inte ovanligt att unga män samlas för att i grupp kasta okvädningssord och sten på ordningsmakten utan att ha ett sammanhållet politiskt program (jfr Brink Pinto, Nyzell & Olofsson 2011).
- 7 En sammanfattning av händelseförloppet återfinns i Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc:1, ”Utvärdering av polisinsatsen i samband med demonstrationer, 30:e novemberföreningen och elevkampanjen, 1991–11–30 i Lund”, dnr. 514-AA-12750-91.
- 8 Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc: 1, ”Erfarenhetsberättelse avseende 30 november kommenderingen i Lund 1991”, s. 4, dnr. 514-AA-12750-91, bilaga 7.
- 9 Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc: 1, ”Ang 30 november kommenderingen 1991”, s. 1 dnr. 514-AA-12750-91, bilaga 9.
- 10 Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc: 3, Spaningsinsatsens radioprotokoll.
- 11 Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc: 3, Spaningsinsatsens radioprotokoll.
- 12 Intervju med Peder, 2012-04-29.
- 13 Intervju med Anna 2008-06-26.
- 14 Intervju med Holger Radner 2012-10-24.
- 15 Förloppet beskrivs i Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc: 3, Insatsprotokoll Kommunikationscentralen.
- 16 Intervju med Peder 2012-04-29.
- 17 Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc: 5, Ang polisförstärkning till Lund 30 november 1993, dnr AA-125-L 3321-93, dat 1993-11-25; Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc:5, Sammanställning av personal från södra förstärkningsområdet.

- 18 En systematisk studie av Öresundsbronns betydelse för transnationellt baserad subpolitisk formering vore i detta sammanhang intressant. I samband med konflikterna kring Ungdomshuset i Köpenhamn under perioden 2007–2009 kunde små grupper av sydsvenska sympatisörer enkelt och relativt obemärkt åka till konfliktplatsen tack vare den täta tågtrafiken över gränsen.
- 19 Förloppet beskrivs i Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc: 7, PM dat. 1991–11–30.
- 20 Intervju med Peder 2012–04–29.
- 21 Intervju med Jörgen Nilsson 2012–11–15.
- 22 Intervju med Holger Radner 2012–10–24; Intervju med Jörgen Nilsson 2012–11–15.
- 23 Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc:3, Spaningsinsatsens radioprotokoll; Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc:6, Insatsprotokoll saknr 201.
- 24 Polismyndigheten i Lunds arkiv E II bc: 3, Spaningsinsatsens radioprotokoll.
- 25 Polisens register återfinns i volymerna E II: 7, 9 & 13.

KÄLLOR

Landsarkivet i Lund:

Polismyndigheten i Lunds arkiv, E II bc. 1, 3 och 5-7 samt DV bb, vol. 4.

Tidningar:

Politiken: 2/12 1991.

Sydsvenska Dagbladet Snällposten: 1/12, 1992, 5/12, 1992, 6/12, 1992, 8/12, 1992, 30/11 2004.

Privat arkiv:

Intervjuer med de antifascistiska aktivisterna Anna och Peder.

Intervjuer med polisbefälen Holger Radner och Jörgen Nilsson.

LITTERATUR

AFA–København 1997: Vi tilstår. Anti-fascistisk aktion 5 år.

Brink Pinto, Andres, Nyzell, Stefan & Olofsson, Magnus 2011: ”Sveriges bråkiga 1800-tal”. I: Brink Pinto, Andres & Olofsson, Magnus (red.): *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal*. Lund: Pluribus.

Christensen, Bolette M. 2000: *Fortællinger fra Indre Nørrebro. Solidaritet og handlekraft i det lokale*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets forlag.

Holmberg, Andreas 1994: *Den høje anden i Nordens lundar. Ett studium av Karl XII-firande i Lund 1853–1993*. Kandidatuppsats, Historiska institutionen, Lunds universitet.

Karpantschov, René 1999: *Nynazismen og dens modstandere i Danmark. Politiske bevægelser i internationale rammer 1980–1998*. Esbjerg: Sydjysk Univ.–forl.

Lodenus, Anna–Lena & Larsson, Stieg 1994: *Extremhögern*. Stockholm: Tiden.

Lööw, Heléne 2000: *Nazismen i Sverige 1980–1999. Den rasistiska undergroundrörelsen. Musiken, myterna, riterna*. Stockholm: Ordfront.

Nilsson, Fredrik 1995: ”30 november – toppen av ett isberg?”. *Lundalinjer* 1995:111.

Olofsson, Magnus 2011: ”Novemberdagarna: Kravallerna i Kungsträdgården 1868”. I: Brink Pinto, Andres & Olofsson, Magnus (red.): *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal*. Lund: Pluribus.

Oredsson, Sverker 1993: ”Stormaktsdrömmar och stridsiver”. *Scandia* 1993:2.

Oredsson, Sverker 1996: *Lunds universitet under andra världskriget*. Lund: Lunds universitetshistoriska sällskap.

Pries, Johan 2008: *En rörelse blir till. De autonoma i Malmö och Lund 1986–1992*. Magisteruppsats, Historiska Institutionen, Lunds Universitet.

Radner, Holger 2003: ”Kungahyllning och kalabalik”. I Blom, K. Arne (red.): *Mellan idyll och tumult. Minnen människor, med mera från lundapolisens horisont 1945–2000*. Lund: Lund–Eslövs polismäns seniorclub.

Rikspolisstyrelsen 1988: *Rasism och främlingsfientlighet. En undersökning av brottslighet med rasistiska eller främlingsfientliga inslag m.m.* Stockholm: Rikspolisstyrelsen.

Tilly, Charles 1995: ”Contentious Repertoires in Great Britain, 1758–1834”. I: Traugott, Mark (red.): *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Duke University Press.

Tilly, Charles 2004: *Social Movements, 1768–2004*. Boulder, Colo.: Paradigm Publishers.

Tilly, Charles 2008: *Contentious Performances*. Cambridge: Cambridge University Press.

Organisationer mellan det globala, det nationella och det lokala

FALLET ATTAC

Hilma Holm
fil.dr i socialantropologi
Malmö högskola

REPRESENTATIONER AV GLOBALISERING SOM GRÄNSLÖSHET

Mot slutet av 1990-talet och början av 2000-talet debatterades globalisering och globala rörelser hett. Globalisering, liksom termer som nätverk eller fenomen som internet användes ofta för att signalera öppenhet, gränslöshet och förändring. Ett exempel på denna syn framkom i *Göteborgskommissionens* rapport efter EU-toppmötet i Göteborg 2001:

De senaste decennierna har tid och rum krympt genom internationalisering av kapital och varor, genom människors större rörlighet och genom tillgång till ny teknik. Dessutom har medvetenheten om internationella problem ökat. [...] Det handlar om uppluckring av gränser mellan nationalstater, mellan det privata och det offentliga, mellan institutioner och familj. (SOU 2002:122:47)

Den våg av sociala rörelser som framträtt vid samma tid förhöll sig till globaliseringsdiskursen på två olika sätt. Dels framförde de en kritik av den ekonomiska globaliseringen och nyliberalismen, dels sågs de själva som ett uttryck för globaliseringen i och med sin geografiska spridning samt sitt sätt att organisera sig (se

till exempel Thörn 2004, della Porta & Diani 2006). Göteborgskommissionen beskriver detta så här:

Internet passar de nya rörelsernas arbetsmetoder. Den unga generationens politiskt engagerade arbetar i löst sammansatta nätverk utan hierarkiska strukturer. Många nätverk bygger inte ens verksamheten på ett formaliserat medlemskap utan sympatisörerna ansluter sig på lösare grunder. I många fall räcker det med att sätta upp sig på nätverkens mailing-listor. Nätverken saknar också valda ledare. Ledarskapet är ofta av informell karaktär och beror ofta på vem som tar initiativ till pågående aktioner och projekt. Nätverken är platta sammanslutningar där alla ska vara med och bestämma. (SOU 2002:122:56–57)

Både representationen av globalisering och av de ”nya” rörelserna som något som överskred gränser och hierarkier kan ses som ett exempel på vad Göran Therborn kallar en mer rumslig än strukturell eller kulturell förståelse av globalisering, något som enligt honom var vanligt vid denna tid (Therborn 2012). Fokus låg med andra ord mer på att globalisering innebar möjligheter och rörlighet över gränser än på hur det faktiskt gick till och vilka processer som spelade in.

För att skapa en mer nyanserad förståelse av hur även en ”global” rörelse påverkas av specifika samhällskontexter kommer jag i det följande att beskriva hur Attac¹ Sverige kom att omsätta idéerna om nätverk i konkret handling. Jag knyter därvidlag an till en bred forskningstradition som betonar att transnationella praktiker tar form i lokala miljöer, vilket samtidigt innebär att de färgas av nationella traditioner och förhållningssätt (t.ex. Smith & Guarnizo 1998:11).

ATT UPPFINNA EN ORGANISATION: ATTAC SVERIGE

I den svenska debatten framstod *Attac* som det kanske främsta exemplet på en av de ”nya” eller ”globala” rörelserna. Organisationen grundades i Frankrike 1998 och hade under loppet av några år spridits till ett 30-tal länder, däribland Sverige och Danmark (The international Attac network 2012). Attac Sverige bildades i januari 2000.

Idén om att organisera sig i nätverk som var decentraliserade, eller platta, var framträdande inom Attac Sverige, men hur det skulle se ut var inte självklart (se Holm 2010). Grundarna tittade på Attac Frankrike, som kombinerade idén om den enskilde medlemmens autonomi med en på central nivå väldigt hierarkisk ledarskapsstruktur där riktlinjerna för det politiska arbetet drogs upp. I det högsta beslutande rådet hade också de organisationer som var med och grundade Attac Frankrike majoriteten av rösterna, medan resten av medlemmarna enbart kunde

utse en minoritet av representanterna. Denna organisatoriska struktur, som var anpassad efter franska politiska förhållanden, skulle enligt de svenska grundarna vara omöjlig i Sverige och skulle ses som ”totalt odemokratisk”.

Istället valde gruppen som startade Attac Sverige att anknyta till traditionen av folkrörelser och deras sätt att organisera sig (Holm 2010). Trots att grundarna betonade att de var en del av en global rörelse kom de i praktiken att förhålla sig

Foto: Kaihsu Tai.

till, och omtolka, två väldigt olika modeller för att organisera sig – både nätverk och folkrörelse. Folkrörelser har i Sverige varit väldigt viktiga för samhällsbyggandet och trots att det inte finns någon entydig definition av begreppet syftar det oftast på stora, välorganiserade, hierarkiska och varaktiga organisationer som bygger på representativ demokrati (SOU 2007:66, Trägårdh 2007). Attac Sverige anknöt här till aspekter som ansågs positiva inom folkrörelsetraditionen, såsom att de hade ett brett folkligt stöd, att de var en del av ett demokratiskt samhälle och att de ofta använde sig av folkbildning som metod.

Samtidigt var man kritisk till en del aspekter, till exempel att folkrörelserna ansågs stå för nära etablissemangen och att de ansågs vara för trögörliga (Holm 2010, Sörbom 2006). Just nätverkstanken var ett sätt att komma bort från denna stelhets, och i intervjuer förklarade medlemmar ofta att en ”platt” organisation innebar att den enskilde medlemmens initiativ och kreativitet skulle lyftas fram. Istället för att alla skulle komma överens om att tycka samma sak, som i en fackförening, skulle medlemmarna kunna tycka vad de ville så länge de kunde enas

om några grundläggande konkreta krav. En hierarkisk organisation var inte heller något som många politiskt aktiva skulle kunna tänka sig att vara med i, menade många av medlemmarna. Istället skulle lokalavdelningarna vara den punkt som aktiviteter utgick ifrån.

Den organisation som växte fram inom Attac Sverige kan alltså beskrivas som en hybrid snarare än en nätverksorganisation. De två organisatoriska modeller man hänvisade till innebar också två helt olika syner på representativitet och intern demokrati. Om Attac Sverige delvis ville vara en organisation som byggde på icke-representation, där ”alla ska vara med och bestämma” som citatet ovan säger, så valde man samtidigt att ha en styrelse bestående av valda representanter. Nätverksidealen förmedlades här i att styrelsen kallades ”Gemensamma Arbetsgruppen”, vilket skulle signalera just att organisationen var ”platt”.

Den process det innebar att starta en ny organisation i den svenska politiska kontexten var naturligtvis inte utan sina problem. Det skedde en ständig tolkning och omtolkning av frågor om vad som kunde vara demokratiskt eller icke-demokratiskt, men även om hur politiskt, utomparlamentariskt arbete skulle bedrivas på global, nationell och lokal nivå. Även om Attac-organisationer finns i olika länder ser de alltså inte likadana ut överallt.

Som en avslutande jämförelse kan nämnas att Attac i Danmark, som bildades i oktober 2001, trots många likheter med Attac Sverige, befann sig i en annan politisk kontext med andra referenspunkter. Rörelseforskare har till exempel lyft fram att i Danmark finns en annan tradition av utomparlamentariska rörelser än i Sverige (Eyerman och Jamison 1991). En närmare jämförelse av vad det innebär i praktiken skulle ytterligare belysa spänningsförhållandet mellan det globala och det lokala.

SLUTNOT

- 1 Attac är en förkortning som på svenska betyder Föreningen för beskattning av valutatransaktioner för medborgarnas bästa.

LITTERATURFÖRTECKNING

Della Porta, Donatella & Diani, Mario 2006: *Social Movements. An Introduction*. Malden, Ma.: Blackwell.

Eyerman, Ron & Jamison, Andrew 1991: *Social Movements: A Cognitive Approach*. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press.

Holm, Hilma 2010: *Knowledge as Action. An Anthropological Study of Attac Sweden*. Lund Monographs in Social Anthropology 20. Lunds universitet: Sociologiska institutionen.

Smith, Michael Peter & Guarnizo, Luis 1998: *Transnationalism from Below. Comparative Urban and Community Research*. Vol. 6. New Brunswick: Transaction Publishers.

SOU 2002:122 *Göteborg 2001: Betänkande av Göteborgskommittén*. Stockholm: Fritze.

SOU 2007:66 *Rörelser i tiden: slutbetänkande*. Av Utredningen om den statliga folkrörelsepolitiken i framtiden. Stockholm: Fritze.

Sörbom, Adrienne 2006: ”En trög rörelse? En analys av relationerna mellan LO, Attac och den globala rättviserörelsen”. I: Wettergren, Åsa och Jamison, Andrew (red.): *Sociala rörelser: Politik och kultur*. Lund: Studentlitteratur.

The international Attac network 2012: *About Attac: Overview* [accessed 2012-11-15] <http://www.attac.org/en/overview>.

Therborn, Göran 2012: *Världen. En inledning*. Malmö: Liber.

Thörn, Håkan 2004: *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssambälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.

Trägårdh, Lars 2007: ”The ‘Civil Society’ Debate in Sweden. The Welfare State Challenged”. I: Trägårdh, Lars (red.): *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.

Guds rike har inga gränser

EN ESSÄ OM TRANSNATIONALITET OCH RELIGION VID ÖRESUND

Johan A. Lundin

Docent i historia

Malmö högskola

PRELUDIUM

I det senaste expansionsstet till det historiska strategispelet *Civilization V* med namnet *Gods and Kings* har religion blivit ett viktigt inslag. Istället för att som tidigare förvärva makt över andra länder genom krig, diplomati och handel kan man nu även skapa en religion, sprida denna över gränserna och därmed vinna inflytande över världen. Spelidén känns inte verklighetsfrämmande; genom historien finns ett otal exempel på hur olika religioner spridits över statsgränser. Religionen har skapat och skapar transnationella gemenskaper som ibland setts som en tillgång, men minst lika ofta som ett hot av olika makthavare. För att stävja religionens sprängkraft har lagar stiftats som reglerat möjligheten till religionsutövning. Sålunda var religionsutövningen i Skandinavien starkt begränsad under århundraden. Sedan reformationen på 1500-talet var syftet framförallt att hindra den transnationella romersk-katolska kyrkan att åter få fäste i länderna, men också att skapa nationella gemenskaper som byggde på gemensam tro. Det var först med grundlagen år 1849 som medborgarna i Danmark fick sin trosfrihet fastslagen och det dröjde till de så kallade dissenterlagarna 1860 respektive 1873 innan svenska medborgare gavs möjlighet att lämna den svenska statskyrkan för

att träda in ett annat officiellt godkänt samfund (Norborg & Sjöstedt 1987:126, Bexell 2003:92–93).

Antropologen Michael C. Howard menar att det finns en risk att religioners transnationella aspekter tas för givna och därför ignoreras inom forskningen. Även om många religioner gör anspråk på att vara universella har de, påpekar Howard, en bakgrund i specifika lokala och kulturella kontexter, vilket borde resultera i ett större intresse för transnationalism och religion (Howard 2011:186–187). Howard lyfter fram två transnationella religiösa aktiviteter som vanligtvis är föremål för studier; nämligen pilgrimsresor och missionsverksamhet (2011:187–188, 195–196). Finns det andra sätt att närma sig religion med ett transnationellt perspektiv?

Frälsningsarmén är ett intressant exempel på en religiös rörelse som etablerades i en lokal kontext i London för att sedan spridas över världen. Internationell forskning visar att Frälsningsarmén formades på olika sätt beroende på de nationella och lokala kontexter vari den etablerades. Till exempel påverkades rekrytering och målsättning i 1880-talets USA av det faktum att man befann sig i ett sammanhang som var starkt präglad av nybyggeranda, men också de motsättningar man mötte kopplade till etnicitet och ras (Taiz 2001, Winston 1999). Jag ska med utgångspunkt i det empiriska exemplet Frälsningsarmén diskutera andra möjliga sätt att studera religion, eller närmare bestämt en religiös rörelse, och transnationalitet. Min nyfikenhet inför detta ämne väcktes när jag arbetade med ett forskningsprojekt om Frälsningsarmén i Sverige, särskilt i mötet med olika typer av källor där transnationella förbindelser mellan den svenska och danska Frälsningsarmén blev synliga. I det följande ska jag därför diskutera de möjligheter som olika transnationella perspektiv kan ge för att närma sig relationen mellan Frälsningsarméerna i dessa länder. Jag inleder med att först berätta något om Frälsningsarmén och dess ankomst till Sverige och Danmark.

FRÄSNINGSARMÉN

Frälsningsarméns historia tog sin början år 1865 med makarna William och Catherine Booths missionsverksamhet bland de fattiga i Londons East End. Efter en tid under namnet *Christian Mission* ombildades rörelsen år 1878 till en militärt organiserad frälsningsarmé. Makarna Booths ambition var inte att skapa en ny trosinriktning, de ville däremot hitta en ny metod för att nå ut med det kristna evangeliet. Istället för att förvänta sig att människor kom till kyrkorna skulle man verka i slummens gator och gränder där de utsatta fanns. Metoden var enkel: Soppa, tvål och frälsning. Människors materiella nöd måste avhjälpas innan de blev mottagliga för frälsning, därför blev det sociala nödhjälpsarbetet centralt för

armén (Watson 1965, Collier 1986).

Den unga Frälsningsarmén sågs i sin samtid som utmanande och radikal. Detta hängde framförallt samman med kvinnornas framskjutna position inom organisationen. Kvinnorna hade nämligen samma tillträde till de högre posterna som männen i armén. Därtill hade kvinnorna rätt att predika, något som i samtiden var otänkbart i andra religiösa sammanhang (Walker 2001:22).

Rörelsen spred sig snabbt. Efter att ha etablerat sig på de brittiska öarna kom Frälsningsarmén först till USA och Australien (1880) och sedan Frankrike (1881). År 1882, när armén kom till Sverige, etablerade man sig även i Canada, Schweiz och Indien. Drygt hundra år senare verkade Frälsningsarmén i 86 länder runt om i världen (Kjäll 1981:286).

Vid jultid 1882 ”öppnade” Hanna Ouchterlony, landets förste befälhavare, ”eld” i Stockholm varifrån Frälsningsarmén spreds i landet. Tio år senare fanns det över 130 kårer på olika orter och runt 350 officerare samt 10 000 soldater (Malmström 1932). Frälsningsarmén bars i stor utsträckning upp av unga, ogifta kvinnor ur arbetarklassen och skakade, som indikerats ovan, om det svenska samhället. Inte minst eftersom de kvinnliga frälsningssoldaterna utmanade de samtida konventionerna rörande kvinnlighet (Nilsson 2012).

I maj 1887 gav Frälsningsarméns högkvarter i London order om att Danmark skulle intas. Som ledare för expeditionen utsågs den engelskfödde Robert Perry som vid denna tid var Hanna Ouchterlonys närmste man i Sverige. Till sin hjälp fick Perry och hans hustru Isabella den danska löjtnanten Marie Hammer, som tjänstgjort som frälsningsofficer i Sverige, samt löjtnant Valdemar Nielsen som kommit i kontakt med armén som emigrant i Amerika. Vid de första mötena i Danmark, deltog också frälsningssoldater från kåren i Malmö på andra sidan av sundet (Dahl Jensen 2012:13). Frelsens Hær växte och tio år senare fanns det 87 kårer runt om i Danmark och 249 officerare (Mott 1987:53). Redan i ”anfallet” mot Danmark tycks den svenska armén spelat en viktig roll. I det följande diskuterar jag med hjälp av några transnationella tematiker hur den fortsatta relationen mellan de danska och svenska frälsningsarméerna tog sig ut.

TRANSNATIONELLA PERSPEKTIV PÅ FRÄSNINGSARMÉN

Det finns, som nämnts i inledningen av Fredrik Nilsson, en omfattande internationell forskning om transnationalitet. Denna kan givetvis kategoriseras på många olika sätt, men i föreliggande essä används perspektiv som antropologen Steven Vertovec lyft fram (Vertovec 1999). Syftet är heuristiskt, att identifiera möjliga dimensioner för framtida forskning om religion och transnationalitet. Jag kommer därför att närma mig de olika tematikerna associativt utifrån min kännedom om

Frälsningsarmén i Sverige och Danmark.

Det första perspektivet Vertovec lyfter är transnationalitet som en typ av medvetande. Inom denna inriktning har man främst intresserat sig för så kallat diaspora-medvetande, det vill säga ett fokus på individer och grupper dubbla eller multipla identiteter. En förutsättning för sådana studier är att individer rört sig över nationsgränser och i regel ingår det element av tvång. Det handlar om människor som tvingats migrera till följd av ekonomiska svårigheter eller som en konsekvens av religiöst respektive politiskt förtryck. Tvång av sådant slag föreligger förvisso inte när det gäller enskilda officerare i Frälsningsarmén, men deras stationering var sällan självvald utan bestämdes av högkvarteret. Det förekom således att Frälsningsarméns officerare beordrades att verka i olika och fjärran liggande länder, till exempel i Asien, Afrika och Sydamerika. Men officerarna kunde också tjänstgöra i olika europeiska länder. Bland de svenskfödda officerare som levde och verkade i Danmark märks till exempel stabskapten Wilhelm Fredrik Fahlesson som i november 1891 anförde intåget i Svendborg. Han kom sedermera att bli ledare för den danska stabsmusikkåren och turnerade runt med denna i

Wilhelm Fredrik Fahlesson.
Foto: Frälsningsarméns arkiv, Stockholm.

hela landet (Dahl Jensen 2012:47, 186). Den svenske översten Johan Ögrim var ledare för Frälsningsarmén i Danmark 1896–1898. Under sin vistelse i landet blev han änklings och gifte sedermera om sig med den danska kaptenen Kristine Jörgensen (Dahl Jensen 2012:56).

På motsvarande sätt fanns det danska officerare som var placerade i Sverige. Jens A. H. Povlsen var till exempel assisterande chefssekreterare i Sverige 1895–1898. Han kom sedermera att bli ledare för Danmark under perioden 1907–1908 respektive 1919–1920 (Dahl Jensen 2012:32).

Därtill finns det en tredje kategori som bidragit till transnationella förbindelser mellan Sverige och Danmark, nämligen de, ofta brittiska, officerare som tjänstgjort i såväl Danmark som i Sverige. Ett exempel är James Toft som efter många års tjänstgöring i Sverige blev chefssekreterare i Danmark år 1894

(Dahl Jensen 2012:59). I det material jag studerat är det svårt att se huruvida de officerare som verkade på andra sidan sundet upplevde någon slags dubbelidentitet, vilket kan bero på att krigsplaceringen ofta var förhållandevis kort. Jag ser det dock inte som omöjligt att man genom studier av korrespondens till ”hemlandet” kan finna tankar om hur man upplever sin situation och hur en ny identitet förhandlas fram i mötet med det nya landet.

Ett annat perspektiv fokuserar transnationalitet och kulturell (re)produktion. Det handlar då till exempel om hur transnationalitet ger upphov till vad som brukar kallas synkretism, creolisering, bricolage, kulturell översättning och hybriditet. Det är tänkbart att Frälsningsarmén gav upphov till sådana processer. Frälsningsarmén var toppstyrd från högkvarteret i London och därifrån formades såväl teologin som rörelsens övergripande strategier. Med detta fördes också kulturella praktiker ut över världen såsom uniformens utseende och traditionen att dricka te. Frälsningsarméns etablering i ett nytt land medförde därmed en spridning av anglosaxisk kultur som samtidigt blandades med det nationella/lokala. Här är det emellertid viktigt att påminna om att flödet inte alltid utgick från England till resten av världen. Frälsningsarméns användande av gitarren lär till exempel härröra från den svenska pionjären Jenny Swenson som brukade ackompanjera sig själv när hon sjöng (Österberg 2002:16–17). Förutom gitarrspelandet är det dock svårt att se hur svensk och dansk kultur blandas utifrån det material jag haft tillgång till. Detta innebär dock inte att mer systematiska studier skulle kunna vara fruktbara.

Ett tredje perspektiv intresserar sig för globalisering utifrån hur transnationella företag formar transnationella praktiker. I samband med detta växer det fram en ekonomisk elit som har ett globalt intresse istället för ett nationellt. Det fanns uppenbarligen en transnationell praktik inom Frälsningsarmén, men denna speglar inte enkom den svensk–danska relationen utan är av mer global karaktär. Det är dock i någon utsträckning möjligt att tala om en slags skandinavisk eller nordisk elit inom Frälsningsarmén. Mitt intryck utifrån källorna är att det fanns en transnationell karriärstege, en förhållandevis liten grupp officerare flyttades runt mellan de olika länderna och meriterade sig därmed successivt till högre poster. Tidigare nämnde Jens A. H. Povlsen är ett exempel på en sådan karriär.

Transnationellt politiskt engagemang är ett fjärde perspektiv som Vertovec belyser. Forskare inom detta område är intresserade av hur internationella, icke-statliga organisationer växer fram och verkar över gränser. Frälsningsarmén var förvisso ingen politisk organisation, men väl en ideologisk, och har under ett drygt sekel verkat över många territorialgränser trots nationella konflikter och krig. Här torde den tyska ockupationen av Danmark under andra världskriget vara en intressant period att studera. I samband med krigsutbrottet fick nämligen

Jens A. H. Povlsen.

Foto: Frälsningsarméns arkiv, Stockholm.

den svenske kommandören Karl Larsson i uppdrag från Frälsningsarméns ledare, general Carpenter, att ansvara för Frälsningsarmén i de länder som blev avskurna från London. Enligt den danska Frälsningsarméns egna historieskrivning var den svenske landsledaren "på besøg og til stor opmuntring i Danmark under krigen" (Dahl Jensen 2012:70).

Ett femte perspektiv är (re)konstruktion av plats eller lokalitet. Detta fokuserar hur transnationalism förändrar människors uppfattning av rum genom att sociala band och nätverk överskrider nationsgränser. Som en konsekvens etableras så kallade translokalteter. I det svenska källmaterialet har jag flera gånger stött på olika former av utbyten mellan kårer över Öresund. Så hade till exempel kåren i Helsingborg en sjömanöver i augusti år 1900 och i samband med denna begav man sig till Rungsted

på den danska sidan (Biltz 1986:107). Det förekom också att danska kårer deltog vid möten i Limhamn på svenska sidan (Körnefeldt 1987). Det fanns således någon form av regional, eller translokal gemenskap som gick över nationsgränsen, men hur enskilda frälsningssoldater upplevde denna i förhållande till den nationella Frälsningsarmén är svårt att säga. Hur som helst vore en närmare studie av utbytet mellan de lokala kårerna runt Öresund intressant. Detta skulle kunna belysa vardagliga transnationella praktiker i regionen i ett historiskt perspektiv.

Social morfologi, som är det sjätte perspektivet i Vertovecs genomgång, har att göra med social formering över gränser. En del av forskningen inom detta fält har intresserat sig för hur etniska grupper i diaspora förkroppsligar en variation av olika historiska och samtida förhållanden, karakteristik, och erfarenheter. Ett annat tema inom denna inriktning är analys av transnationella sociala formationer i termer av nätverk. Förutom de nätverk och personliga band som skapades genom att officerare och soldater korsade gränsen fanns det kontakter mellan de båda högkvarteren för att på olika sätt bistå varandra och dela information. Det kunde handla om att spåra personer som befann sig i det andra landet, vilket till exempel

skedde då högkvarteret i Köpenhamn sökte efter Julius Nielsen som tidigare bott i Helsingborg.¹ Det kunde också vara viktiga varningar såsom när en kvinnlig dansk officer, som blivit avstängd i Danmark på grund av sin oärlighet, istället sökte sig till Simrishamn i Sverige.²

Forskningen har ganska nyligen börjat intressera sig för transnationalitet och religion. I en skandinavisk kontext återstår mycket att göra, än mer med ett historiskt perspektiv, fältet ligger mer eller mindre öppet. Med denna artikel belyser jag några områden som skulle kunna studeras. Och vem vet, kanske kommer vi i framtiden också kunna spela ett strategispel där vi ikläder oss rollen av general Booth som sänder sina arméer över världen.

SLUTNOTER

- 1 Frälsningsarméns arkiv 1901:1.
- 2 Frälsningsarméns arkiv 1901:2.

KÄLLOR

Frälsningsarméns arkiv 1: Brev från högkvarteret i Köpenhamn till högkvarteret Stockholm, ankom 7/10 1901. Riksarkivet, Stockholm.

Frälsningsarméns arkiv 2: Brev från högkvarteret i Köpenhamn till högkvarteret Stockholm, ankom 18/3 1901. Riksarkivet, Stockholm.

LITTERATUR

Biltz, Naémie 1986: *Klipp från frälsningsfyren. Ur en kårs historia. Helsingborg för Kristus 1890–1950*. Helsingborg: Frälsningsarmén.

Collier, Richard 1986: *Guds general. Berättelsen om William Booth och Frälsningsarmén*. [Ny utg.] Stockholm: FA–press.

Dahl Jensen, Bent (red.) 2012: *Suppe, søbe, frelse i 125 år. Frelsens Hær i Danmark 1887–2012*. København: Frelsens Hær.

Howard, Michael C. 2011: *Transnationalism and Society. An Introduction*. Jefferson, N.C.: McFarland.

Kjäll, Thorsten 1981: *Korsets färger bära. Berättelsen om Frälsningsarmén i Sverige under åren 1882–1982. 3. De första hundra åren. Decenniet före sekeldagen*. Stockholm: FA–press.

- Körnefeldt, Göthe 1988: *Frälsningsarmén i Limhamn:1888–1988*. Del 1. Limhamn: Frälsningsarmén.
- Mott, Richard 1989: *Sjæle i brand. Glimt af Frelsens Hærs virke i Danmark gennem hundrede år 1887–1987*. Köpenhamn: Förlaget Öresund.
- Nilsson, Fredrik 2012: ”Martyrer och respektabla kvinnor. Osäkra identiteter inom Frälsningsarmén vid 1800-talets slut”. I: Svensson, Birgitta & Walette, Anna (red.): *Individer i rörelse. Kulturhistoria i 1880-talets Sverige*. Göteborg: Makadam.
- Norborg, Lars-Arne & Sjöstedt, Lennart 1996: *Grannlänternas historia*. 5. [omarb. och rev.] uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Taiz, Lillian 2001: *Hallelujah Lads & Lasses. Remaking the Salvation Army in America, 1880–1930*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Vertovec, Steven 1999: Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*. Volume 22, Number 2, March 1999.
- Walker, Pamela J. 2001: *Pulling the Devil's Kingdom Down. The Salvation Army in Victorian Britain*. Berkeley: University of California Press.
- Watson, Bernard 1964: *A Hundred Years War*. London: SA International Headquarters.
- Winston, Diane H. 1999: *Red-hot and Righteous. The Urban Religion of the Salvation Army*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Österberg, Mildred 2002: *Med tusen tungors ljud. Frälsningsarméns vokalmusik under ett sekel*. 1. uppl. Stockholm: FA-press.

Transnationale sociale bevægelser og nationale konfigurationer

STUDIET AF SOCIALE BEVÆGELSER I NORDEN

Sidsel Eriksen

Lektor, Ph.D. i historie
Københavns Universitet

FOLKEBEVÆGELSERS BIDRAG TIL NATIONALSTATEN¹

Både i den danske og svenske nationale historieskrivning er der fine eksempler på, hvordan de *folkelige bevægelser* i Danmark og *folkrørelserne* i Sverige bidrog til udviklingen af de nordiske nationalstater som solidariske velfærdsdemokratier. Man argumenterer sædvanligvis med, at almindelige mennesker gennem deres deltagelse i folkebevægelser virksomhed på lokalt plan vågnede op, så nye muligheder, etablerede det de opfattede som deres egen platform i tilværelsen, fik ny information om den store verden og modnede derigennem til at igangsætte økonomiske, politiske og kulturelle organisationer. Efterhånden påtog befolkningen sig mere og mere ansvar for nabolag, lokalsamfund og nationalstatens styrelse. Det var med andre ord *folket selv*, der kæmpede for, finansierede, definerede og vandt demokratiet. Og resultatet af den fælles virksomhed viste sig større end den enkeltes egen indsats.

Vi har tydeligvis en situation, hvor de to lande bevæger sig med samme drivkraft (folkelige bevægelser/ folkrørelser) til samme mål (demokratiske nationalstater). Inden for komparationsforskningen kalder man det for *method of agreement*, hvor det handler om at identificere de(n) fælles faktor(er), som kendetegner to

samfund, som udvikles ens (Skocpol & Somers 1980:187–189).

Denne ensartede udvikling i Danmark og Sverige kan forklares med, at mange af disse folkelige bevægelser/ folkrørelser var transnationale. Det vil sige, at de bredte sig ud over flere lande på én gang med en virksomhed spændende fra enkeltstående kolportører af oversatte skrifter, over privat udsendte missionærer til egentlig tværnationalt forankrede bevægelser med medlemsblade og lønnede agenter og var dermed med til at sætte dagsordenen for udviklingen af de to nationalstater.

Netop derfor er det interessant, at den nationale historieskrivning i Sverige til folkrørelserna pr. tradition kun medregner frikirker, arbejderbevægelsen og nykterhetsrørelsen (Lundkvist 1977), mens de danske folkelige bevægelser primært omfatter den grundtvigsk–folkelige bevægelse og arbejderbevægelsen. Mens de svenske folkrørelser først regnes som aktive medspillere i nationsbyggeriet efter 1870, anses de folkelige bevægelser i Danmark at påbegynde deres virke allerede med udviklingen af de gudelige forsamlinger i 1820'erne (Skovmand 1951:10–12).

En egentlig komparativ undersøgelse forudsætter derfor en fælles neutral terminologi baseret på funktionalitet mere end på tradition. Betegnelsen sociale bevægelser som en direkte oversættelse af det engelske *social movements* må erstatte begreberne folkelig bevægelse/folkrørelser, som en betegnelse for sammenslutninger, hvis primære ressource er de menige medlemmers engagement. Derved bliver det muligt at inkludere (andre) bevægelser, som måske er glemt, eller undervurderet, eller måske ligefrem undertrykt, og dermed ikke indskrevet i den nationale historieskrivning.

NATIONALE KONFIGURATIONER

Selvom der er tale om samme transnationale påvirkning ude fra er det klart, at selv de samme sociale bevægelses forankring varierer meget mellem nationalstater og endda inden for nationalstatens rammer. Hver gang en organisation får fodfæste – transformerer den i forskellige udtryk afhængig af det omgivende samfunds strukturer og traditioner, lokale forhold, karismatiske ledere, statens tryk eller?

Med en komparativ undersøgelse har man mulighed for at undersøge, det man kunne kalde for den *nationale konfiguration*, dvs. det spektrum af sociale bevægelser, som kendetegner en nationalstats udvikling på et givent tidspunkt. For samfund skaber bevægelser og bevægelser skaber samfund – og bevægelsernes forskellige forankring i nationale konfigurationer allerede i det tidlige 1800tal må opfattes som en nøgle til at forklare de forskelle i nationalstaternes karakter, der kan iagttages i det sene 1800tal.

For at kunne forstå, hvorfor sådanne transnationale bevægelser ofte udvikler

nationale og måske også regionale særtræk, må vi undersøge selve udbredelses– og forankringsprocessen, eller spørgsmålet om hvilke bevægelser formår at engagere, hvem, hvor, i hvilket omfang, til hvad og hvorfor? Denne proces har engageret forskere af social movements. Kendt er Charles Tillys ressourcemobiliseringsteori der sætter fokus på det konkrete møde mellem en organisation og dens potentielle medlemmer (McCarthy & Tilly 1977).

Centralt i forståelsen af den sociale bevægelses udbredelsesproces står den enkeltes konkrete beslutning om optagelse i, overgivelsen eller omvendelsen til bevægelsen. Og her er den sociale bevægelses lokale eller omrejsende repræsentanter eller missionærer af afgørende betydning. Den moderne religionspsykologi taler ligefrem om, at optagelsen i næsten en hvilken som helst social bevægelse har vækkelseskarakter: en pludselig indsigt ofte fremkommet gennem missionærens personlighed, hvorefter den enkelte ny–vakte langsomt socialiseres ind i bevægelsens ideologiske grundlag. Dette kan forklare hvorfor vækkelsesbevægelser ofte kan smitte og dermed dominere i større eller mindre afgrænsede lokaliteter. Det er også forklaringen på, hvorfor vi ikke kan adskille studiet af vækkelse i det der traditionelt opfattes som religiøse/kristelige vækkelsesbevægelser fra andre sociale bevægelser med et etisk budskab (Beckford 1975).

Vi må undersøge, hvor forskellige sociale bevægelser slog igennem, og hvor de ikke gjorde det, hvorfor og hvordan de virkede og hvilken karakter de havde i de enkelte lande, for at kunne tegne en helhedstolkning af bevægelsernes bidrag til den nationale konfiguration.

ET SPRÆNGFULDT TOMRUM I SVERIGE!

Når folkets organisering således opfattes som et langt ældre fænomen i Danmark end i Sverige, kan dette skyldes det forhold, at historikere har det med at stille sig tilfreds med sammenligninger af den nationale historieskrivnings positioner og narrativer og ikke nødvendigvis etablere sine resultater på grundlag af en systematisk komparation. En ganske mangfoldig svensk vækkelsesvirksomhed allerede før 1850 tyder nemlig på, at Sverige på ingen måde stod tilbage for Danmark. Blot handler det om, hvordan man undersøger, og siden hvad man vælger at regne med til den svenske vækkelsesvirksomhed.

I lang tid antog man således, at der ganske enkelt var et tomrum i det svenske organisationsliv i tiden før 1850, indtil historikeren Torkel Jansson i 1985 som led i det nordiske associationsprojekt betegnede tiden som ”ett sprängfullt tomrum”. I al fald fandt Jansson også før 1850 i Sverige en hel del organisationsaktivitet omkring de svenske Bibel–, Nykterhets– og Missionssällskapen, som han dog antog, var organiseret fra oven. Han begrundede dette i studier i selskabernes

toporganisation ud fra den svenske elite, som med biskop C.F. Wingaard i spidsen med håb om at skabe en "Trias Harmonica" af disse nyttige selskaber til gavn for den svenske befolkning (Jansson 1985:145–157). Spørgsmålet er imidlertid, om forskellen mellem den svenske og den danske udvikling i 1800-tallets første halvdel kan forklares hermed?

Der fandtes lokalt forankret vækkelsesvirksomhed, som bl.a. påvist af historikeren Hanne Sanders. Men et ofte undervurderet forhold er det faktum, at al foreningsvirksomhed og religiøs mødevirksomhed (også kaldet konventikler) blandt lægmænd uden sognepræstens medvirken var forbudt i Sverige, hvor et konventikelplakat blev indført 1726. Det lagde en afgørende dæmper på lægmands lyst til at starte en åbenlys konventikelvirksomhed.

Interessant er det derfor, at angloamerikansk inspirerede vækkelser som *Svenska Missionssällskapet* blev dannet med religiøs virksomhed i lokale grupper allerede i 1835. Blot to år efter i 1837 dannedes *Svenska Nykterhetsällskapet* på initiativ af en omrejsende amerikansk presbyteriansk agitator/missionær Robert Baird, og formålet var at etablere små konventikelbaserede afholds- eller nykterhetsforeninger på lokalt plan til frelse af de svenske fordrukne bønder, som ikke måtte samle sig med sine nærmeste til egentlig religiøse møder. Efter etableringen nåede Svenska Nykterhetsällskapet efter dette koncept at organisere hele 100 000 medlemmer lokalt, hvilket er ganske uhørt i betragtning af, at medlemsskabet forudsatte afgivelse af et løfte om nykterhet. Men det mest tankevækkende er, at da konventikelplaket endelig blev ophævet igen 1860 på lundeteologen Henrik Thomanders initiativ, og det dermed blev tilladt at holde religiøse forsamlinger, dukkede pludselig en masse ikke-statskirkelige religiøse forsamlinger op og begyndte at danne frikirker i opposition til *Svenska Kyrkan*.

Det, der sker i de to lande før 1850 er derfor klart præget af denne forbudslignende situation, folkets og elitens forskellige måder at tackle det på, og historikernes varierende interesse i at fremdrage og identificere sig med den *bottom up* aktivitet i de sociale bevægelser, der faktisk fandtes inden for de ret snævre, men lovlige *top down*-styrede rammer.

GRUNDTVIGS MAGELØSE OPDAGELSE SKABTE FORSKEL

Mens således de svenske vækkelser skjulte sig bag selskabernes virksomhed fik Danmark en anden konfiguration. Danmark fik sit konventikelplakat i 1741, hvorfor statskirken og dennes sognepræster dermed i princippet et religiøst forkyn- delsesmonopol indtil indførelsen af religions- og foreningsfrihed med grundloven af 1849.

Mens bønderne i Danmark nok som i Sverige var inspireret af vækkelsespræ-

Forstander Ludvig Schrøder taler til højskolefolket i et religiøs/folkelig/national vækkelsesrus. Til trods for, at Danmark og Sverige allerede i 1800-tallets første halvdel var influeret af de samme transnationale strømninger af lutherdom og anglo-amerikansk frelseslære blev N.F.S. Grundtvigs mageløse opdagelse 1825 den "lille forskel", der i Danmark bevirkede at størstedelen af lægmandskristendommen i de religiøse vækkelsesbevægelser forblev inden for folkekirken – og skabte grundlag for denne, hvorfor Danmark aldrig fik en oppositionel frikirkebevægelse som i Sverige.

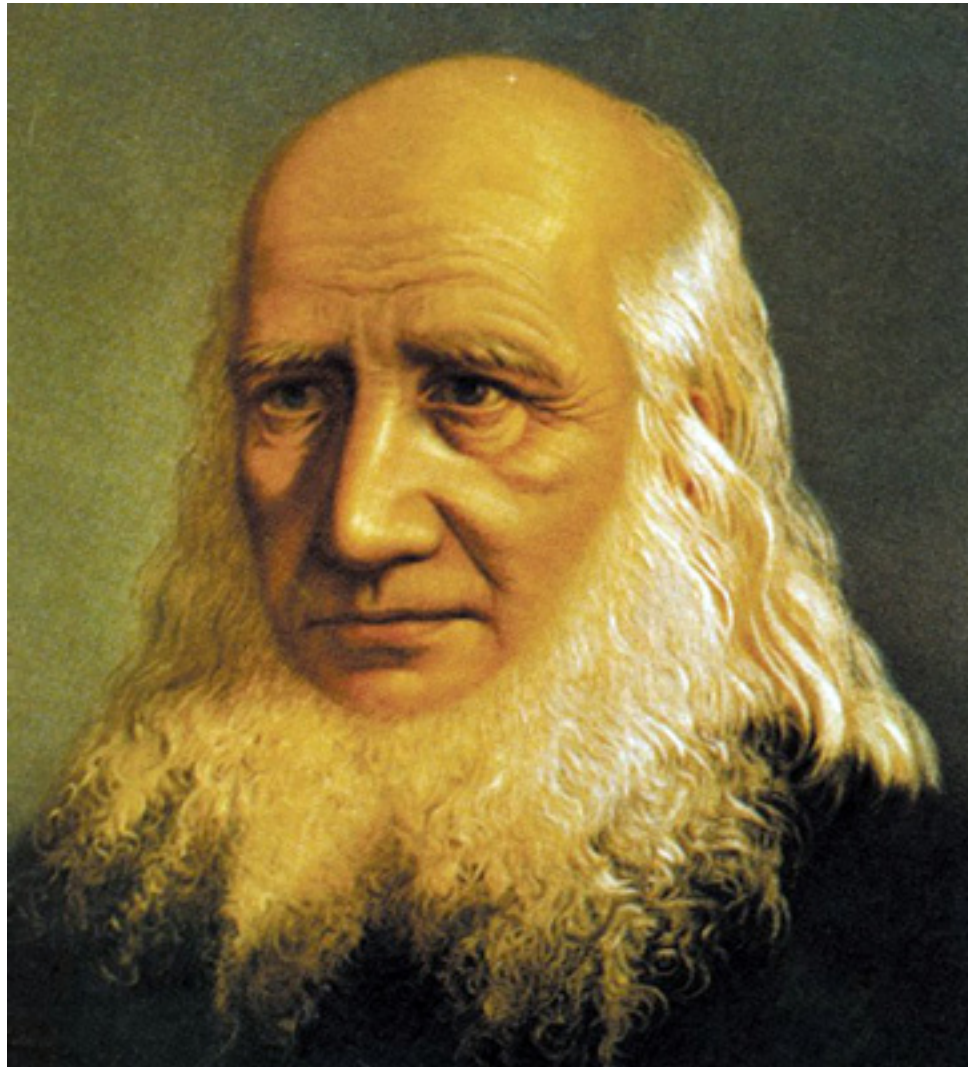
dikanter fra den angloamerikanske verden så stod N.F.S. Grundtvig, der med sin "mageløse" opdagelse af, at bøndernes vækkelsesvirksomhed måtte opfattes som det *sande* religionsamfund, blot forkyndelsen foregik med gejstlig assistance på et luthersk bekendelsesgrundlag. Og det lykkedes mange steder på grund af opbakning til bøndernes konventikelvirksomheden blandt mange af Grundtvigs støtter i præstesket. På denne måde bevarede de første danske gudelige forsamlinger en tilknytning til statskirken og de grundtvigske forsamlinger forblev langt overvejende ledet af præstesket. Dermed fik de også en fortrinsstilling i forhold til den angloamerikanske vækkelsesreligiøsitet, som gennem Missions- og nykterhetsällskapet havde fået en dominerende stilling i Sverige i opposition til den lutherske Svenska Kyrkan.

Dermed må Grundtvig og dens præsteskets folkelige bevidsthed tilskrives ansvaret for, at hovedparten af de danske gudelige forsamlinger forblev inden for det, der blev den danske folkekirke. Derfor fik den folkelige grundtvigianisme

en så dominerende indflydelse på de danske sociale bevægelser i hele 1800tallet.

Vi kan også overveje, om vi ikke her alligevel har nøglen til en forståelse af, hvorfor de to lande alligevel blev forskellige. Det skal her opfattes som et eksempel på komparationsforskningens *method of difference*, hvor det handler om at identificere den faktor, der betød, at de to tilsyneladende ens samfund alligevel (alt relativt) udvikler sig forskelligt (Skocpol & Somers 1980:187–189).

De to lande får altså i det tidlige 1800tal forskellig respons på befolkningens åbenhed over for nye strømninger og (transnationale) sociale bevægelser, som de

Det var Grundtvig og det grundtvigske præsteskab, der sikrede, at hovedparten af de danske vækkelser udviklede sig indenfor den danske folkekirke. I Sverige resulterede den angloamerikanske vækkelsesreligiositet i brud med Svenska Kyrkan og udviklingen af frikirker.

fik kontakt med via de sociale bevægelses missionærvirksomhed.

Den dansk/svenske historiker Hanne Sanders har udfyldt Torkel Jansons tomrum med religiøse, for en stor del præsteledte luthersk inspirerede, vækkelsesbevægelser i Skara stift som grundlag for sin sammenligning med den danske udvikling. Spørgsmålet er imidlertid, hvad det er, der sammenlignes, og især om vækkelserne i Skara stift er så repræsentative? I denne sammenhæng overvejes det end ikke i det samlede billede af den svenske side af komparationen at inddrage den sociale bevægelsesaktivitet, som udsprang omkring Bibel-, Nykterhets- og Missionssällskapen, som var udbredt over hele landet i det skjulte for at dukke op i fuldt flor efter ophævelsen af konventikelplakaten.

Moderne religionsvidenskab vil definere vækkelse og omvendelse psykologisk, som en proces, hvor den enkelte pludselig (eller langsomt) får en ny indsigt, vender sig om, og begynder et nyt liv – ofte hjulpet og støttet, hvis ikke ligefrem opmuntret af en organiseret missions- og mødevirksomhed. Det er denne pointe, der får mig til at fastholde, at man i udgangspunktet, og især hvis man interesserer sig for bevægelsernes funktion i praksis, ikke kan skelne mellem en nykterhets- eller afholdsbevægelses etiske ideologi og en vækkelsesbevægelses etiske grundlag i praksis (Eriksen 1988:262–265). Hvis man kun holder sig til kirkehistorikernes vækkelsesdefinition, overser man pointen ved studiet af de sociale bevægelses rekrutteringsmetoder.

Hvis man kigger på en vækkelse rent funktionelt, vil man altså opdage, at vækkelser ikke blot omfatter det, der traditionelt ligger inden for de religiøse (kristelige?) vækkelses sfære. En vækkelse kan være noget andet. I artiklen ”Vækkelse og Afholdsbevægelse” (1988) har jeg søgt, at vise, at sociale bevægelser kan være funktionelt ens, at eksempelvis en religiøs vækkelsesbevægelse kan opfylde samme funktion som en velfungerende og etisk forpligtende nykterhets- eller afholdsbevægelse. Det kan jo så forklare, hvorfor der er store egne af Sverige – hvor vækkelserne i 1800tallets første halvdel ikke kanaliseres ind i en traditionel religiøs vækkelsessammenhæng - der jo også var forbudt (Eriksen 1988, Båtefalk 2000:241–245).

Derfor når jeg frem til et andet billede end Hanne Sanders. Hanne Sanders opdager ikke denne forskel. Hun inddrager overhovedet ikke Grundtvig (eller hans mageløse opdagelse i 1825) i sin forklaring. Grundtvigs prægning af de gudelige forsamlinger i 1820erne reduceres til 4 linjer: ”Inspireret af teologen J[N].F.S. Grundtvig opstod en stor folkelig og præstelig bevægelse kaldet grundtvigianismen med store folkemøder i 1840erne bl.a. knyttet til de mange højskoler” (Sanders 1995:64–65). I stedet vælger Hanne Sanders udelukkende den langelandske vækkelse, som genstand for sin undersøgelse – en vækkelse, der siden udviklede sig til baptismen, og dermed var klart atypisk i forhold til det

danske vækkelsesbillede og faktisk mere lig det senere svenske frikirkebillede. Og når genstanden for studiet af de svenske vækkelser var de lutherske vestsvenske langt hen ad vejen præsteledte vækkelser, bliver billedet fortegnet. Sanders overser ganske enkelt Svenska Nykterhetssällskapetets religiøse (pseudo)konventikler, som klart danner baggrund for den eksplosive frikirkelige vækkelsesreligiøsitet (uden for Svenska Kyrkan), der udvikledes meget kraftigt i tiden efter konventikelplakatets ophævelse i 1860.

I Sverige vælger Sanders at studere en luthersk præsteledt vækkelsesform, som er mest typisk for den tidlige grundtvigianisme i Danmark. Og i Danmark studeres netop ikke det, der blev til den grundtvigske main-stream folkelige bevægelse i Danmark, men blot den begrænsede vækkelsesaktivitet på Langeland, der udviklede sig til baptistisk frikirkeaktivitet helt i tråd med den senere svenske frikyrkorørelsen uden for Svenska Kyrkan.

Sanders får derfor ikke åbnet op for en vigtig forskel i de transnationale sociale bevægelers nationale konfigurationer, som skabtes med de transnationale sociale bevægelers udbredelse i 1800-tallets første halvdel.

AFSLUTTENDE REFLEKTION

Komparation handler ikke bare om at undersøge to landes udvikling på samme tid. Systematisk anlagt kan komparationen være en kilde til at opdage nye tolkningsmuligheder af den hjemlige historie, og ikke mindre interessant, være en kilde til undren over, hvorfor (og med hvilken konsekvens) naboen ikke har stillet de samme spørgsmål til sin fortid, som man selv.

Studiet af transnationale bevægelser frister til at genfinde det kendte (den samme bevægelse) i nabolandet uden at overveje om bevægelsen måske bør vægtes anderledes eller ganske enkelt får en anden fremtræden, når den indgår i en anden national konfiguration.

SLUTNOT

1 Teksten bygger på en tidligere publiceret artikel om vækkelser og afholdsbevægelse i Danmark og Sverige (Eriksen 1988).

LITTERATURFÖRTECKNING

Beckford, James A. 1975: *The Trumpet of Prophecy. A Sociological Study of Jehovah's Witnesses*. Oxford: Oxford.

Båtefalk, Lars 2000: *Staten samhället och superiet. Samhällsorganisatoriska principer och organisatorisk praktik kring dryckenskapsproblemet och nykterhetssträvandena i stat, borgerlig offentlighet och associationsväsende ca 1770–1900*. Uppsala: Studia Historica Upsaliensia 195.

Eriksen, Sidsel 1988: "Vækkelse og afholdsbevægelse. Et studie i Svensk og Dansk folkekultur". *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, 1988:2, s. 251–295.

Eriksen, Sidsel 1997: "Om tolkningen af de tidlige skandinaviske vækkelser". *Fortid og nutid*, 1997:3, s.130–139.

Jansson, Torkel 1985: *Adertonhundralets associationer, forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870*. Uppsala: Studia historica Upsaliensia 139.

Lofland, John 1966: *Doomsday Cult. Proselytization and Maintenance of Faith*. Engelwood Cliffs: N.J., Prentice–Hall.

Lundkvist, Sven 1974: *Politik, nykterhet och reform. En studie i folkrörelsernas politiska verksamhet 1900–1920*. Uppsala: Studia historica Upsaliensia 53.

Lundkvist, Sven 1977: *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*. Stockholm: Sober förlag

McCarthy, John D & Tilly, Charles 1977: "Resource mobilization and Social Movements. A Partial Theory". I: *American Journal of Sociology*, s. 1212–1240.

Sanders, Hanne 1995: *Bondevækkelse og sekularisering. En protestantisk folkelig kultur i Danmark og Sverige 1820–1850*. Stockholm: Studier i Stads- och kommunhistoria 12.

Sanders, Hanne 1992: "Om fanatiske sværmere og sande kristne. Den offentlige debat om den religiøse vækkelse i Danmark og Sverige 1800–1850". I: *Historisk tidskrift*, Stockholm, 1992:112.

Skocpol, Theda & Somers, Margaret 1980: "The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry". I: *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22, Cambridge University Press.

Skovmand, Roar 1951: *De folkelige bevægelser i Danmark*. København. Schultz.

Grænseløs historie

Flemming Mikkelsen
Dr. scient.pol, seniorforsker
Center for Ungdomsforskning

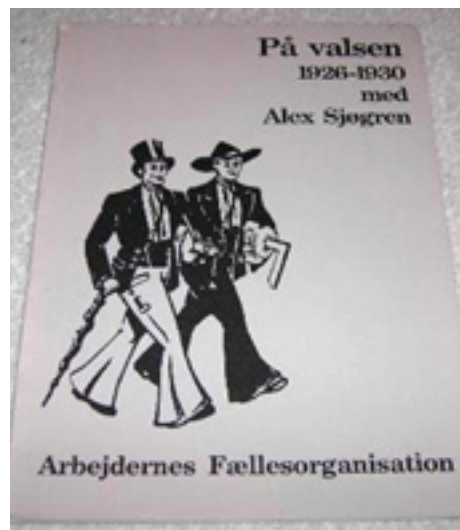
Blandt samfundsforskere er der en tendens til at forklare udviklingen efter 2. Verdenskrig og måske især perioden efter Murens Fald i 1989 som et udslag af Globaliseringen, alt imens historikerne fortsat sværger til nationalstaten som den vigtigste sociale og politiske organisationsform. Og det kan de gøre med rette: Globaliseringen i dens mange afskygninger har sat sit umiskendelige præg på folks dagligdag og det økonomiske og politiske liv, alt mens nationalstaten fortsat har bevist sin levedygtighed, og er det skjold de fleste mennesker søger at dække sig bag. Alligevel påstår jeg, at begge synsmåder overser det faktum, at globaliseringstendenser, internationalisering og transnationalisme altid – og jeg mener altid – har været en substantiel del af den menneskelige tilværelse. Nyere tendenser inden for historieforskningen har da også i de senere år anlagt et globalt syn på udviklingen (Manning 2003) og studiet af befolkningsbevægelser har vist, at vandring over korte og lange afstande udgør en integreret del af de europæiske befolkningers historie (Moch 1992).

I dette essay har jeg ikke tænkt mig at dykke ned i den snart omfattende litteratur om transnationale rørelser af den ene eller anden slags, men derimod tage afsæt i en række forskningsprojekter jeg gennem årene har deltaget i. Konkret

drejer det sig om studiet af (a) arbejdererindringer, (b) industrielle entreprenører, (c) arbejdskonflikter, (d) sociale og politiske bevægelser, og (e) indvandringen til Danmark.

DE FARENDE SVENDE

Et af de første projekter drejede sig om registreringen og indsamlingen af arbejdererindringer (Andresen m.fl. 1979). Formålet var ved hjælp af erindringsstoffet

Håndværkssvende på valsen

at kaste nyt lys over industrialiseringens sociale konsekvenser, og det viste sig hurtigt, at ikke mindst Nationalmuseets indsamling af arbejder- og håndværkererindringer i 1950'erne gav værdifulde oplysninger om arbejds- og familielivet i årene 1870–1914. For at finde sig et arbejde var både de ufaglærte og faglærte arbejdere ofte tvunget til at vandre vidt omkring, og ikke sjældent søgte de arbejde i Sverige og Tyskland. De faglærte svende kunne endvidere trække på en århundred lang tradition for at tage på valsen og kunne i den forbindelse benytte sig af de "zünfthige" tyske

lavritualer og deres institutioner, herunder

svendeherberg og rejsekasser, i andre europæiske lande. Tyskland og de øvrige Skandinaviske lande var det foretrukne mål for de fleste, men mange nåede også til Svejts, Østrig, Italien, Frankrig, England og endog USA og Sydamerika (Logue 1983). De fleste svende som tog på valsen var mellem 20–25 år og udover, at mens nogle tog af sted af bitter nød pga. arbejdsløshed i Danmark, var der andre, som havde "udlængsel" og ønskede at erhverve sig ny indsigt og ny viden om deres fag, eller som det udtrykkes i Fr. Nielsens *Vejledning for unge Håndværkere* (1906):

Vandreårene bør være en Studietid, hvor den unge Håndværker søger at se sig om i Verden og lære så meget indenfor sit Fag, at han kan vende hjem, udviklet og dygtiggjort til sit arbejde.

Mange af svendene vendte tilbage til Danmark med nye ideer og produktionskoncepter, nedsatte sig som mestre og oprettede mindre virksomheder, der siden voksede sig store. Det skal heller ikke glemmes, at adskillige tyske håndværkere,

som i kortere eller længere perioder arbejdede i Danmark, og for en dels vedkommende slog sig permanent ned i landet, bidrog til den håndværksmæssige og industrielle udvikling. Folketællingerne afslører således, at en betydelig del af håndværkerne i danske byer var født i udlandet, og en lokalundersøgelse af håndværksmestergruppen i Roskilde omkring 1870 dokumenterede, at bortset fra dem, som er født i udlandet, er en stor del anden og tredje generation efter indvandrere (Clausen 1970). En undersøgelse fra Odense i samme periode viser endvidere, at langt de fleste industrialister og virksomhedsbestyrere var uddannet inden for et håndværk, og at flere havde erhvervet deres viden i kraft af længere tids ophold i udlandet (Mikkelsen 1980). Kort sagt, den tidlige danske industrialisering skal forstås som en integreret del af et centraleuropæisk vandringsnetværk og, kan man tilføje, det samme gør sig gældende for den faglige og politiske udvikling.

De farende svende bragte ikke kun viden med sig om nye teknologiske fremstød, men erhvervede sig også viden om fordelene ved at organisere sig og nødvendigheden af internationalt samarbejde. Påvirkningen var mest udpræget blandt de svende, som havde arbejdet i Tyskland; vi ser flere eksempler på, at når svendene vendte hjem blev de nogle af de første til at oprette lokale fagforeninger og organisere strejker. De var også toneangivende, når det drejede sig om at sprede nye politiske ideer.

Danske faglærte arbejdere var imidlertid ikke kun dem som modtog inspiration udefra, de tog også til Malmø eller andre svenske byer og til Norge med det formål at oprette fagforeninger, så man kunne forhindre, at svenske eller norske kolleger tog arbejde eller deciderede oprådte som strejkebrydere i f.eks. København. Danske arbejdere gav også betydelige økonomiske midler til støtte for strejker i andre lande, som det skete i forbindelse med storstrejken i 1909 i Sverige, eller de modtog selv omfattende beløb fra andre arbejdere i andre lande som under lockouten i 1899 (Mikkelsen 1992). Hvor svendene i lavstiden i stort omfang havde været i stand til at kontrollere det lokale arbejdsmarked, medførte liberaliseringen af produktionsstrukturen i løbet af det 19. århundrede, at de faglærte arbejdere kom under pres og blev tvunget til at oprette landsdækkende organisationer og endog brede solidariteten ud til arbejdere i andre lande. Det betød imidlertid også, at i takt med at arbejderklassen øgede sin organisatoriske og politiske magt på det nationale plan i løbet af det 20. århundrede, mistede man interessen for det internationale solidaritetsarbejde.

STREJKER OG SOCIALE BEVÆGELSER

Strejkemønstret i de skandinaviske lande og for den sags skyld i hele Europa udviser stor lighed, hvad der kan føres tilbage til de internationale økonomiske og politiske

konjunkturer samt ændringer i produktionsstrukturen (Silver 2003); det vil med lidt andre ord sige, at udefrakommende faktorer spiller en aldeles afgørende rolle og påvirker den måde vi organiserer os på. Det gælder ikke kun arbejdsmarkedet, men i nok så høj grad andre typer af sociale og politiske bevægelser. Året 1848 er et godt eksempel på hvorledes revolutioner og revolutionsforsøg bredte sig over det meste af Europa inklusive København (enevældens fald), Stockholm og Kristiania. Og i kølvandet på 1. Verdenskrig blev det tydeligt hvorledes syndikalistiske, kommunistiske, fascistiske, nazistiske og andre højreorienterede bevægelser spredte sig på tværs af landene. Denne udvikling er blevet dokumenteret i utallige værker, derimod er vi på noget mere usikker grund, når det drejer sig om at forklare for ikke at sige dokumentere disse internationale rørelser. I en studie af sociale og politiske bevægelser i Danmark efter 2. Verdenskrig har jeg søgt at kortlægge de strukturelle forudsætninger for bevægelsesmønstret i Danmark og aktørernes motiver og handlinger (Mikkelsen 2002).

Som allerede nævnt spillede de internationale økonomiske konjunkturer en stor rolle, men ligeså stor betydning fik bevægelsernes reaktion på internationale politiske spændinger og begivenheder. Bevægelsernes aktionsrepertoire kom derfor på mange områder til at afspejle, hvad der foregik på den internationale scene – ikke mindst Øst/Vest-spændingerne også omtalt som Den Kolde Krig. Det har ikke kun noget at gøre med, at aktivisterne var moralsk indigneret eller i politisk opposition til USA's og Sovjetunionens politik og autoritære regimers behandling af deres borgere eller forholdene i tredje verdens lande, men skyldes i lige så høj grad at internationale kriser gjorde det lettere at mobilisere dele af befolkningen for ens egen sag. Rørelserne opdagede, at internationale kriser og udenlandske aktører tjente som identifikationsobjekt for (potentielle) tilhængere. Derved øgedes bevægelsernes mobiliseringskapacitet, og deres internationale engagement blev

Vietnamdemonstration i Stockholm i begyndelsen af 1970erne.

med tiden en del af standardrepertoiret.

I følge disse betragtninger har internationale relationer en selvstændig indflydelse på det interne konfliktmønster, men noget tyder desuden på, at de også er med til at fremme mobiliseringen i kraft af den *transnationale spredning* af ideer. Internationale begivenheder gør det muligt for utilfredse aktivister og organisationer at samles om et fælles mål for ikke at sige projekt, og at benytte en fælles referenceramme, der letter kommunikationen og koordineringen mellem geografisk adskilte aktører.

Den transnationale spredning af protester og bevægelser på tværs af landegrænser følger ofte nogle fastlagte mønstre. Således spiller geografisk og kulturel nærhed tilsammen med fælles ideologisk orientering og en fordelagtig opportunitetsstruktur, en betydelig rolle for spredningsprocessen, der foregår via medierne, men også i kraft af interpersonelle kontakter. Har man været i stand til at etablere stabile kontakter til aktivister i andre lande, har disse ofte antaget karakter af fælles internationale strategier og kampagner (Tarrow 2005).

INDVANDRING OG TRANSNATIONAL IDENTITET

Der er en tredje kategori af aktører i det internationale system for hvem transnationale relationer er en livsnødvendig aktivitet: nemlig de indvandrere (hermed menes både arbejdsmigranter og politiske flygtninge), som siden midten af 1960'erne er kommet til Danmark fra bl.a. Tyrkiet, Pakistan, Jugoslavien, Marokko og mange andre lande uden for Europa. En del vendte efter et kort ophold i Danmark tilbage til deres hjemland, men et betragteligt antal bosatte sig permanent i Danmark og har siden holdt kontakten med hjemlandet ved lige. De har således gennem årene opbygget et tæt netværk af relationer til familie og slægtninge i hjemlandet, og for en dels vedkommende også været med til at oprette organisationer og foreninger, som på den ene side skulle varetage indvandrernes behov for kulturelle, erhvervs mæssige, religiøse og politiske kontakter med grupper i hjemlandet, og på den anden side fungere som bindeled til det danske samfund (Mikkelsen 2011). Nogle indvandrergrupper, som eksempelvis somalierne, befinder sig i en decideret "diaspora"-situation, og har skabt organisationer og mobiliseret holdninger blandt deres egne der sigter på, at de på et eller andet tidspunkt vender tilbage til deres hjemland. De fleste indvandrere derimod har tilpasset sig forholdene i Danmark og opbygget institutioner og netværk, der fremmer opadgående social mobilitet for dem selv og deres børn i Danmark, uden at kontakterne til familie og slægtninge i hjemlandet går tabt.

Denne vanskelige balancegang er i det store og hele forløbet godt og uden de store problemer, men i tilfældet af politiske spændinger i indvandrernes hje-

mlande eller forekomsten af internationale kriser, har nogle indvandrergupper og indvandrerorganisationer bevæget sig ind i et spændingsfyldt område (Sheffer 2003). Som eksempel kan nævnes kurdernes konflikt med den tyrkiske stat, som fik mange kurdere i Danmark og generelt i Europa til at oprette organisationer, der bevidst kæmpede for den kurdiske sag i Mellemøsten, eller tamilernes mobilisering til støtte for deres landsmænd på Sri Lanka. Indvandrerens politiske engagement førte flere gange til konflikter med den danske stat, men den helt store modsætning opstod, da indvandrerne begyndte at mobilisere på en eksplicit religiøs-politisk baggrund. Ikke mindst unge muslimers transnationale politiske engagement har givet ophov til adskillige kontroverser med det danske samfund, der kulminerede med Muhammed-krisen.

Når dette er sagt, skal det også pointeres, at indvandrerorganisationerne siden 1965 er gået fra at have en meget stærk tilknytning til hjemlandet til at orientere sig mere og mere mod forholdene i Danmark (dette gælder selv de muslimske organisationer). Denne tendens brydes især når internationale kriser eller konflikter i indvandrerens hjemlande sætter sig igennem.

GRÆNSELØSE FORTÆLLINGER

Menneskers, organisationers og staters handlinger stopper ikke ved grænsen, men indgår i et konstant samspil med mennesker og institutioner i andre lande. Der er, som det også er fremgået af eksemplerne oven for, mange former for transnationale forbindelser og påvirkninger på tværs af nationale grænser. For overskuelighedens skyld har jeg klassificeret dem i fem grupper som vist i nedenstående tabel.

Hizb ut-Tahrir demonstration i København.

	Direkte påvirkning	Indirekte påvirkning	Strukturel påvirkning
Individniveau	1	2	5
Kollektivt niveau	3	4	

Celle 1 omfatter det vi normalt forbinder med transnationale relationer, nemlig bevægelser af individer, der rejser fra et land til et andet, opsamler ny viden og erhverver sig nye erfaringer, som de bringer med sig tilbage. De fleste, som f.eks. de vandrende svende, har et fast udgangspunkt, som de efter nogen tid vender tilbage til, mens indvandrerne søger at tilpasse sig helt nye omgivelser. Nogle af dem skaber en decideret transnational identitet i og med, at de cirkulerer mellem oprindelsesland, opholdsland og eventuelt et tredje land. Celle 2 omfatter den inspiration folk i almindelighed modtager i kraft af medierne, uddannelse og anden kommunikation, der flyder på tværs af grænserne, mens celle 3 og 4 understreger, at nok handler individer, men at det ofte sker som repræsentant for en organisation, bevægelse eller en stat. Erhvervsorganisationer og politiske sammenslutninger er uhyre opmærksomme på, hvad der foregår i deres omgivelser indenlands såvel som udenlands. Vi ser da også at nye organisationsstrukturer og mobiliseringsformer er efterligninger af hvad organisationer og bevægelser i andre lande har haft succes med. Den sidste celle 5 dækker over to tendenser: For det første internationale økonomiske og politiske konjunkturer (inklusive kriser), der ofte får afgørende betydning for levevilkårene i de enkelte lande; og for det andet ændringer i den internationale magtstruktur, der ligeledes påvirker staternes infrastruktur og de politiske grupperinger; som eksempel på sidstnævnte kan peges på den nye verdensorden der fulgte efter både den 1. og 2. Verdenskrig, og følgerne af Sovjetunionens opløsning i slutningen af 1980'erne.

Pointen med de fem celler er ikke, at de forskellige former for grænseoverskridende strømninger folder sig ud uafhængig af hinanden men derimod, at de interagerer i en verden, som hele tiden er i bevægelse, og at der ikke eksisterer sociale enheder – det være sig organisationer, bevægelser eller stater – der udvikler sig uafhængig af omgivelserne. I de sidste to hundrede år har vi således været vidne til et konstant spændingsforhold mellem opbygningen og konsolideringen af nationalstaten som et næsten universelt organisationsprincip og på den anden side transnationale og internationale – nogle vil sige globale – strømninger, der konstant griber ind i og udfordrer staternes tilsyneladende autonomi.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Andresen, Carl Erik, Burchardt, Jørgen & Mikkelsen, Flemming 1979: *Arbejdererindringer*. Århus, Erhvervsarkivet.
- Clausen, Niels Senius 1970: "Håndværksmestergruppen i Roskilde ca. 1870". I: *Erhvervs-historisk Årbog* 21.
- Logue, John 1983: "'Da blev jeg svend og så tog jeg på valsen'. Svendevandring og internationalisme i fagbevægelsens barndom". I: *Arbejderhistorie*, 1983, 20.
- Manning, Patrick 2003: *Navigating World History. Historians Create a Global Past*. New York: Palgrave.
- Mikkelsen, Flemming 1980: "Industrielle foretagere i Odense omkring 1870". I: *Erhvervs-historisk Årbog* 30.
- Mikkelsen, Flemming 1992: *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848–1980*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Mikkelsen, Flemming 2002: "Kollektive aktioner og politiske bevægelser i Danmark efter Anden Verdenskrig", I: Mikkelsen, Flemming (red.): *Bevægelser i demokrati*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Mikkelsen, Flemming 2011: *Transnational identitet under forandring. Indvandrernes sociale, religiøse og politiske mobilisering i Danmark 1965–2010*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Moch, Leslie Page 1992: *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650*. Bloomington: Indiana University Press.
- Nielsen, Fr. 1906: *Vejledning for unge Håndværkere som ville rejse til Udlandet for at søge faglig Uddannelse*. København, Foreningen for berejste Håndværkere, 6. udgave.
- Sheffer, Gabriel 2003: *Diaspora Politics. At Home Abroad*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Silver, Beverly J. 2003: *Forces of Labor. Workers' Movements and Globalization since 1870*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarrow, Sidney 2005: *The New Transnational Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hiphoppens lokala processer

Susan Lindholm
Malmö högskola

Hiphoppen är en kultur, musikgenre, uttrycksform och ungdomsrörelse som har funnits i drygt fyrtio år. Dess transnationella dimensioner förklaras bäst genom begreppet globalisering (jfr Robertson 1995) eftersom den globala hiphop-kulturen fått olika lokala tolkningar världen över. Hiphoppen har de facto beskrivits som ett lokalt istället för ett transnationellt fenomen för att framhäva att dess nätverk inte nödvändigtvis är relaterat till överskridandet av en eller flera nationsgränser.

Vetenskapen började tidigt intressera sig för hiphop, inte minst dess emancipatoriska aspekter, men även hiphoppen som folkbildning och pedagogik har studerats (t.ex. Söderman 2012). Som musikvetaren Birgitte Stougaard Pedersen (2011) noterar är det dock framförallt hiphoppens sociologiska betydelse som har lyfts fram i akademiska kretsar, vilket betyder att mindre vikt har lagts på att studera dess varierande estetiska former. I USA har till exempel hiphoppen framförallt definierats som en i första hand afroamerikansk kulturform (Gilroy 1999). Även i ett svenskt sammanhang har forskare som Ove Sernhede (2002) diskuterat ungdomars identifikation med afroamerikansk populärkultur och afroamerikanska erfarenheter. I föreliggande essä kommer jag att kortfattat diskutera några

aspekter som har fått stor betydelse i denna diskussion – autenticitet, etnicitet och motstånd mot kategorisering. Jag kommer särskilt att uppmärksamma språkets betydelse och användandet av speciella termer i hiphoppen. Ambitionen är att väcka frågor rörande hiphoppens lokala mikropraktiker i Öresundsregionen.

N-ORDET

Massmediala diskussioner om hiphop kretsar ofta kring begreppet autenticitet vilket har en tendens att förknippas med en närmast essentiell uppfattning av etnicitet och genus. Starkt förenklat innebär detta att unga, afroamerikanska män med bakgrund i fattiga innerstadsområden (gärna i New York) anses vara mest ”autentiska” (Boyd 2003). Till denna diskussion hör även debatten kring bruket av det amerikanska n-ordet, ”nigger”. På 1990-talet inleddes den första i en rad av så kallade *Congressional Hearings on Hip-hop* som hade som mål att utreda konsekvenserna av hiphoppens påstådda sexism, rasism och dess våldsförhärligande tendenser. Kritikerna var särskilt upprörda över användandet av n-ordet. För att bota samhällets rasism ansåg många av dessa kritiker att samhället borde sluta att prata om ”ras” överhuvudtaget (Hill-Collins 2006). Forskare som Patricia Hill-Collins (2006) och Imani Perry (2011) menar dock att rasismen är inbyggd i samhällets struktur och att den inte försvinner enbart för att ”rasistiska” ord försvinner från vardagsbruket. Rasism anses i detta sammanhang vara föränderligt och mångdimensionellt, vilket kräver en kritisk diskussion som inte förstärker rådande kategoriseringar och som undviker att skapa nya essentialiseringar. Som kulturhistorikern Stuart Hall (1997) påminner oss finns det dock ingen garanti för att en sådan diskussion är framgångsrik.

Det är avgörande i vilken kontext ord med rasistiska konnotationer används. När till exempel n-ordet används av afroamerikanska hiphopartister kan detta bland annat ses som ett försök att tillskansa sig kontroll över sin egen situation. Detta sker genom att språkstrukturen vänds upp och ner: Ett ord som tidigare enbart har använts som ett nedlåtande och diskriminerande tillmål riktat mot afroamerikaner brukas istället av dem själva. Stuart Hall (1997), bland flera andra, betraktar detta som en meningsskapande process där negativa stereotyper ”manipuleras”, fylls med ny mening. Den önskade effekten av manipulationen kan dock, enligt Hall, inte garanteras. I det föreliggande fallet skulle den ”önskade effekten” bestå i att det stereotypa ordet ”nigger” inte längre kan användas som ett diskriminerande tillmål, istället skulle ordets innebörd omdefinieras och kanske knytas till motstånd. Att använda n-ordet är dock fortfarande mycket kontroversiellt i USA, vilket vittnar om att denna ”positiva effekt” inte har inträffat. Hall (1997) betonar även att missförstånd kan uppstå när begrepp används

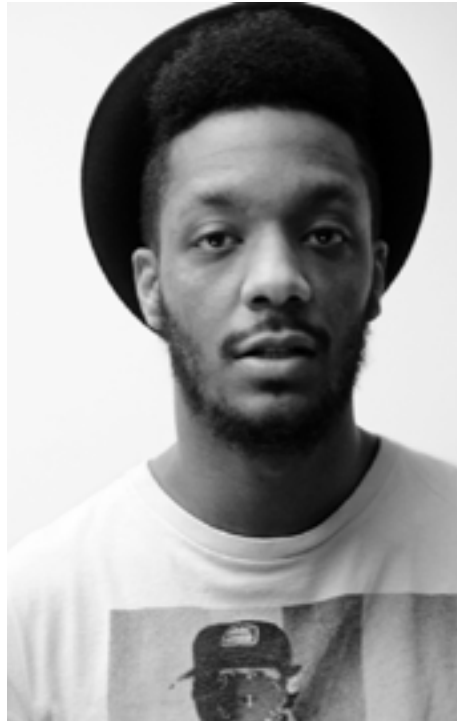
utanför den meningsskapande språkstruktur där de ursprungligen skapats. Brent Hayes Edwards betonar i samma anda att vissa aspekter kan gå förlorade och att missförstånd kan uppstå vid översättning. I boken *The Practice of Diaspora* (2003) undersöker han användningen av begrepp som *noir*, *negro*, *nègre*, *hommes de couleur* i Frankrike och *nigger*, *negro*, *black*, *colored person* i USA. Edwards konkluderar att de betydelser och värderingar som tillskrivs dessa ord inte nödvändigtvis är identiska i de olika länderna (Hayes Edwards 2003:25–27). Ur ett translokalt perspektiv är det således intressant att fråga vilken betydelse n-ordet får när det används (och konsumeras) utanför USA, till exempel i Skandinavien eller varför inte den transnationella, multietniska Öresundsregionen.

N-ORDET I SVENSK OCH DANSK HIPHOP

Frågan om vilka artister som använder sig eller får använda sig av n-ordet inom hiphopkulturen är ytterligare ett exempel på kontextens betydelse. Inom svensk hiphop förekommer till exempel ordet ”nigga”, en version av det amerikanska n-ordet, i låttexter av artister som *Lazee* och *Adam Tensta*. Båda artisterna har dock afrikanskt påbrå – Lazees föräldrar härstammar från Ghana och Adam Tenstas far är från Gambia. Förutsätter användandet av n-ordet ett afrikanskt ursprung? Andra ord som ofta förekommer inom svensk hiphop och som kan ses som svenska versioner av amerikanska n-ordet är ”svartskalle” eller ”blatte”. Artisten Gonzalo Del Rio Salidas från hiphopgruppen *Advance Patrol* använde sig tidigare av artistnamnet *Gonza Blattesåkånska*. Möjligtvis legitimerades användandet genom att Gonzas föräldrar härstammar från Chile. ”Blatte” eller ”svartskalle” kan dessutom anses ha samma funktion som ordet ”nigger” i ett amerikanskt sammanhang, dvs. att artisterna vänder upp och ned på språkstrukturen för att därmed också destabilisera samhälleliga maktrelationer. Det finns snarlika exempel inom dansk hiphop. Hiphopartisten *Ataf* använder sig exempelvis av ordet ”perkere”, en dansk version av det amerikanska n-ordet, i sin låt *3 små perkere*. Ataf, vars fullständiga namn är Ataf Khawaja, har pakistanskt ursprung. Att undersöka hur dessa ord skapar legitimitet, hur de förhåller sig till varandra, och vilken betydelse eller effekt de kan få inom olika lokala sammanhang är några av de frågor som kan ställas i studier av hiphop. Men lika viktigt är det att reflektera kring historiens roll och skiftande betydelser.

ATT SKRIVA SIN HISTORIA

Att hiphoppen idag har funnits i drygt fyrtio år för även med sig en diskussion kring dess ursprungsberättelse och historia. Många så kallade ”hip-hop heads”

Adam Tensta. Foto: Sara Ringström

Lazee.

betonar idag hiphophistoriens och i många fall också den afroamerikanska historiens centrala betydelse för deras självbild och samhällssyn. Med utgångspunkt i historien försöker man dessutom definiera gemensamma värderingar och mål. Men vilken eller vems historia handlar det om? Vilka gemensamma värderingar och mål har denna gemenskap? I framförallt populärkulturella tolkningar förekommer flitigt hänvisningar till en "hip-hop community" eller en "hip-hop nation", i regel görs detta för att signalera global solidaritet inom hiphopkulturen. Dessa begrepp väcker dock frågor om vad gemenskapen/nationen baseras på; vem och vad gemenskapen/nationen är solidarisk med och; vem det är som får representera eller tala å gemenskapens/nationens vägnar. Annorlunda uttryckt: Vem ingår i gemenskapen och vem har tolkningsföreträde över hur hiphoppens ursprung ska skrivas fram och tolkas? Raquel Z. Rivera (2003) menar att andra berättelser, såsom det puertoricanska bidraget till hiphopkulturen, riskerar att försvinna genom ett fokus på (manliga) afroamerikanska artister. I den banbrytande boken *The Black Atlantic* kritiserar även Paul Gilroy afroamerikanska intellektuella för nationalistiska tendenser när de vill reducera hiphoppen till en enbart afroamerikansk kulturform (Gilroy 1999:34). Alternativet är att försöka skriva en mångfacetterad, inkluderande global hiphophistoria som även tar hänsyn till

hiphoppens ursprung inom den afroamerikanska kulturen.

En *global* solidaritetsberättelse kompliceras emellertid ytterligare genom att hiphoppen idag även används som utrikespolitisk "reklam" för amerikansk yttrandefrihet (Aidi 2011). Hiphopartister ingår i en ny generation av "musical ambassadors" som tillsammans med jazz-, gospel- och bluegrass-artister skickas till Asien, Afrika och Mellanöstern för att spela inför "younger and underserved audiences in countries where people have few opportunities to meet American performers and experience their music first-hand" (Bureau of Educational and Cultural Affairs). Här används hiphoppens motståndskaraktär som ett försök att inspirera till motstånd mot förtryck i andra länder, vilket ter sig något paradoxalt. Genom detta används hiphoppen av den statsapparat som många hiphopartister ställer sig kritiska till. Även här väcks många frågor. Hur hanteras denna så kallade "incorporation of dissent" av artisterna? Vilka konsekvenser får detta för diskussionen kring autenticitet?

I denna korta essä har jag visat att den globala hiphop kulturen utgör ett spännande forskningsfält som kan studeras med många olika infallsvinklar. I en skandinavisk, men även transnationell, multietnisk Öresundsregional kontext finns det ännu många utforskade stigar att följa.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Aidi, Hishaam 2011: "The Grand (Hip-hop) Chessboard. Race, Rap and Raison d'État". Middle East Report: 260.
- Aidi, Hishaam 2011: "Leveraging hip hop in US foreign policy" (<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/10/2011103091018299924.html>) (7. Nov 2011)
- Boyd, Todd 2003: *The New H.N.I.C. The Death of Civil Rights and the Reign of Hip Hop*. New York: New York University Press.
- Bureau of Educational and Cultural Affairs, U.S. Department of State "American Music Abroad" (<http://exchanges.state.gov/cultural/ama.html>).
- Faist, Thomas 2010: "Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners?" I: Bauböck, Rainer & Faist, Thomas (red.) *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Gilroy, Paul 1999: *The Black Atlantic*. London: Verso.
- Hall, Stuart 1997: *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. Culture, media, and identities*. London, Thousand Oaks, CA: Sage in association with the Open University.

- Hayes Edwards, Brent 2003: *Practice of Diaspora: Literature, Translation, and the Rise of Black Internationalism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hill-Collins, Patricia 2006: *From Black Power to Hip Hop. Racism, Nationalism, and Feminism*. Philadelphia: Temple University Press.
- Perry, Imani 2011: *More Beautiful and More Terrible: The Embrace and Transcendence of Racial Inequality in the United States*. New York: New York University Press.
- Rivera, Raquel Z. 2003: *New York Ricans from the Hip-hop Zone*. Gordonsville: Palgrave MacMillan.
- Robertson, R 1995: "Globalization: time-space homogeneity – heterogeneity". I: Featherstone, Mike, Lash, Scott & Robertson, Roland (red.) *Global modernities*. London: Sage.
- Sernhede, Ove 2007: *Alienation is my nation*. Stockholm: Ordfront.
- Stougaard Pedersen, Birgitte 2001: "Hvor Blev Beatet Af? Centrale positioner inden for akademisk hiphopitteratur". *Danish Musicology Online*, 2011:3.
- Söderman, Johan 2011: "Vem är egentligen expert? Hiphop som utbildningspolitik och progressiv pedagogik i USA". Malmö: *Educare*, 2011:2.

Författarpresentation

Irene Andersson

fil. dr. och universitetslektor i historia, Malmö högskola. Disputerade år 2001 med avhandlingen *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred, 1914-1940*. Andersson har i flera andra sammanhang skrivit om fredsfrågor ur ett genusperspektiv, men har även intresserat sig för genus och förklaringar av krigsvåld.

Sidsel Eriksen

är lektor Ph.D. ved Saxo-Instituttet i København. Eriksen bedriver forskning om sociala rörelser, alkohol, biografi, lokalhistoria och komparativ nordisk historia. Genom åren har Eriksen varit verksam vid flera olika svenska universitet.

Hilma Holm

är fil.dr. i socialantropologi och verksam vid Malmö högskola som postdoktor. Nuvarande forskning handlar om internationalisering av den högre utbildningen med speciell fokus på lärarutbildningen. Hon disputerade 2010 vid Lunds universitet med avhandlingen *Knowledge as Action: An Anthropological Study of Attac Sweden*. Artikeln i detta nummer bygger på det arbetet.

Susan Lindholm

är doktorand i historia vid Malmö högskola och inom ramarna för sin doktorandjänst bedriver hon forskning om hip-hopens kulturella betydelse i Sverige. Lindholm har en bakgrund i American Cultural Studies vid Ludwig Maximilians Universität Munchen, Tyskland.

Johan A. Lundin

är docent i historia, verksam vid Malmö Högskola och Lunds universitet. Lundin ar forskningsledare för projektet *Predikande och kvinnor och gråtande man – en studie av genus och religion i Frälsningsarmén i Sverige 1883-1921*. Bland hans publikationer kan nämnas monografen *Näten på Limhamn - sociala relationer i ett lokalsamhälle 1870-1914* (2006) samt artiklarna ”Tjejen i Fönstret – Rockmusik, genus och folkbildning” (2010) och *Smugglarnas och statsmaktens nätverk - Granslandets kulturella dynamik* (2010).

Flemming Mikkelsen

dr.scient.pol, ar ekonomisk historiker och politolog. Mikkelsen ar för tillfället verksam vid *Center for Ungdomsforskning*, Århus Universitet. Han forskar och undervisar i bland annat socialhistoria, politisk sociologi, historisk sociologi, etniska minoriteter samt politiska organisationsformer, sociala rörelser och transnationella politiska processer.

Fredrik Nilsson

är professor i Etnologi vid Lunds universitet samt föreståndare för Centrum för Danmarksstudier, Lunds universitet. Nilsson har sedan ett drygt decennium studerat Öresundsregionen och svensk–danska relationer.

Andrés Brink Pinto

Andrés Brink Pinto ar historiker verksam vid Lunds universitet. Han disputerade 2009 med avhandlingen *Med Lenin på byrån - normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921-1939*. För närvarande beforskar han nya trans-lokala sociala rörelser i Öresundsregionen och genomför tillsammans med historikern Johan Pries en delstudie av oroligheter i samband med 30 novemberföreningens fackeltåg i Lund 1984-2008.

Transnationella rörelser

GRÄNSLØS NR 1 2012 | CENTRUM FÖR DANMARKSSTUDIER

TIDSKRIFT FÖR STUDIER AV ÖRESUNDSREGIONENS
HISTORIA, KULTUR OCH SAMHÄLLSLIV

ISSN 2001-4961

Centrum för Danmarksstudier (CfD), Lunds universitet, har i uppdrag att skapa nätverk och beforska frågor som rör Danmark, dansk-svenska relationer samt Öresundsregionen. Som ett led i detta arbete arrangeras årligen flera workshops till vilka forskare inbjuds att diskutera angelägna frågor, forskningsansatser och forskningsresultat.

LUNDS UNIVERSITET